

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Zatvori u Srbiji

FEBRUAR – MART 2010

**Praćenje reforme
zatvorskog sistema u Srbiji**

BEOGRAD, APRIL 2010.

ZATVORI U SRBIJI, februar – mart 2010
Praćenje reforme zatvorskog sistema u Srbiji

IZDAVAČ:
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
www.helsinki.org.rs

AUTORI:
Mr Marija Jelić
Dr Gordana Lukić–Samardžija
Ljiljana Palibrk
Ivan Kuzminović

Beograd, april 2010

Ovaj izveštaj je nastao zahvaljujući pomoći organizacije *Civil Rights Defenders*
(švedski helsinški komitet)

Sadržaj

UVODNE NAPOMENE4
REZIME6
KAZNENO–POPRAVNI ZAVOD ZA MALOLETNIKE U VALJEVU	
Kvalitet i uslovi života	8
Bezbednost	12
Zakornitost postupanja	14
Resocijalizacija	16
Kontakti sa spoljnim svetom	20
Osoblje	20
OKRUŽNI ZATVOR U LESKOVCU	
Kvalitet i uslovi života	23
Bezbednost	27
Zakornitost postupanja	28
Resocijalizacija	30
Kontakti sa spoljnim svetom	32
Osoblje	33

Uvodne napomene

Unapređivanje krivičnog sistema, kao preduslova za izgradnju boljeg i bezbednijeg društva, jedan je od najvažnijih aspekata reforme pravosuđa koja se u Srbiji sprovodi poslednjih godina. Osim nesumnjivog značaja za zajednicu, posmatran u kontekstu ljudske bezbednosti ovaj segment reforme dodatno dobija na važnosti, jer je neminovno vezan za globalne procese i međunarodni pravni poredak.

U isto vreme, i postupanje sa prestupnicima i zatvorenicima koji se nalaze na izdržavanju kazne, podleže brojnim zakonima i pravilima, konvencijama i drugim dokumentima koji se zasnivaju, kako na specifičnoj unutrašnjoj i međunarodnoj legislativi, tako i na konceptu ljudskih prava.

Imajući to u vidu, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je već 2002. godine počeo sa monitoringom zatvora u Srbiji, najpre kroz jednogodišnji projekat kojim je bilo obuhvaćeno 13 zatvora, a potom kroz trogodišnji (2003–2006) regionalni projekat „Prevenција torture – podrška rehabilitaciji žrtava torture“, tokom kojeg je vršen kontinuirani monitoring svih zatvora u zemlji¹.

Od početka monitorovanja zatvora do sada, država je preduzela određene konkretne poteze u reformi sistema izvršenja zavodskih sankcija, a u skorije vreme i u ostalim oblastima pravosuđa. Iako kompletan pravosudni sistem i dalje deluje nekoherentno i nedovršeno, činjenica je da su doneti mnogi zakoni koji su od krucijalne važnosti ne samo za ovu oblast, već za društvo u celini.

Osim jedinstvene strategije reforme zatvorskog sistema na nivou Uprave za izvršenje zavodskih sankcija, na normativnom planu je učinjen značajan pomak donošenjem Zakona o izvršenju krivičnih sankcija² i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica³. U prethodnoj godini je usvojen i Zakon o izvršenju kazne zatvora za krivična dela organizovanog kriminala⁴, pa se može reći da je izvršenje zavodskih sankcija, bar na nivou zakonodavstva, zaokruženo. Imajući u vidu i rad na podzakonskim aktima, te otvorenost Uprave za izvršenje zavodskih sankcija i Ministarstva pravde prema savremenijim rešenjima i standardima, nameće se zaključak da je zatvorski sistem značajno unapređen.

Upravo iz potrebe da proveriti opravdanost ovakve teze, Helsinški odbor je odabrao dva zatvora za svoj inicijalni izveštaj o postignutom napretku u reformi zatvorskog sistema. Jedan je Kazneno–popravni zavod za maloletnike u Valjevu, jedina ustanova te vrste u Srbiji, a drugi je Okružni zatvor u Leskovcu, u kome je, krajem prošle godine, došlo do velikog bezbednosno–korupcionaškog skandala. S obzirom da su objektivni uslovi u oba zatvora detaljno obrazloženi u izveštajima prilikom ranijih poseta, ovaj izveštaj se fokusirao na promene nastale u međuvremenu, i naročito, na probleme koji opstaju i evoluiraju uprkos, ili upravo zbog učinjenih reformskih poteza.

1 Publikacije i izveštaji o ovim projektima su dostupni na sledećim web stranicama:
<http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/sveske17.pdf>.
<http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/Zatvori%20u%20Srbiji%202002–2003.pdf>.
<http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/Zatvori%20u%20Srbiji%202004–2005.pdf>.

2 Sl. glasnik Republike Srbije br.85/05 i 72/09 (izmene).

3 Sl. glasnik Republike Srbije br.85/05.

4 Sl. glasnik Republike Srbije br.72/09

Porast maloletničkog kriminala u Srbiji dobija zabrinjavajuće razmere. Uz to, različiti oblici prestupništva i nasilnog ponašanja među decom ne ulivaju nadu da se društvo na adekvatan način suočava sa ovim problemima. Na drugoj strani, prenaseljenost zatvora je prisutna godinama unazad, pa i ova krajnja mera ne omogućuje niti zaštitu društva, niti resocijalizaciju osuđenika. Celokupna situacija zahteva posebnu pažnju kada se ima u vidu osetljivost maloletničke populacije i njihove specifične potrebe. Iz tog razloga se Kazneno–popravni zavod za maloletnike u Valjevu nametnuo kao obavezan izbor za monitoring.

O dešavanjima u Okružnom zatvoru u Leskovcu šira javnost je upoznata krajem 2009. godine. Situacija u zatvoru kulminirala je kada je najpre, u septembru, nepoznati napadač ušao u otvoreni deo zatvora i ranio jednog od zatvorenika u potkolenicu. Prema pisanju medija, ovaj napad je mogao izvršiti ili neko od zatvorenika ili neko ko je ušao u zatvor. Osim toga, Upravi za izvršenje zavodskih sankcija dostavljen je i video zapis od strane jednog od bivših zaposlenih, na kome se vidi intervencija radnika obezbeđenja prilikom sprečavanja tuče u jednom od paviljona zatvora, tačnije, zloupotreba sile od strane čuvara nad nekim od zatvorenika koji više nisu predstavljali opasnost i koji nisu pružali aktivni otpor. Poseban propust u ovom slučaju, predstavljalo je odsustvo zakonske procedure. Tokom vanredne kontrole zatvora od strane Uprave utvrđeni su i slučajevi korupcije, što je sve zajedno dovelo do smene upravnika, načelnika obezbeđenja, jednog od vaspitača, ali i većeg broja radnika obezbeđenja. U vreme posete Helsinškog odbora, protiv ukupno 14 osoba je pokrenut krivični postupak.

Imajući u vidu pomenuta dešavanja, ali i činjenicu da se sa istim problemima u manjoj ili većoj meri suočavaju i druge ustanove ovog tipa, smatrali smo da je značajno posetiti baš ovaj zatvor, kako bi sagledali aktuelne promene i snalaženje osoblja i zatvorenika u konkretnom, vrlo delikatnom trenutku.

U odnosu na ranije projekte, tim Helsinškog odbora je ovog puta bio u dvodnevnoj poseti svakom od zatvora, što je omogućilo razgovor sa većim brojem osuđenika i detaljnije sagledavanje rada pojedinih službi.

Osim razgovora i obilaska svih delova zatvora, izvršen je i delimičan uvid u dokumentaciju stručnih službi, kao i sagledavanje kompletnog poštovanja/odstupanja od zakonitosti. Pri određivanju i posmatranju pojedinih aspekata, Helsinški odbor se rukovodio relevantnim zakonima Republike Srbije, ali i standardima CPT, međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava, kao i međunarodnim instrumentima koji se odnose na maloletnike (Konvencija o pravima deteta i Opcioni protokol uz Konvenciju, Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe – Pekinška pravila, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije – Rijadske smernice i Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode).

Helsinški odbor se zahvaljuje Upravi za izvršenje zavodskih sankcija, Ministarstvu pravde, upravnicima, zatvorskom osoblju i zatvorenicima na veoma korektnoj saradnji i razumevanju koje su iskazali prema projektu i članovima tima.

Rezime

Budući da su prethodni izveštaji Helsinškog odbora ocenjeni kao relevantni i objektivni, i prilikom sadašnjih poseta Kazneno–popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Okružnom zatvoru u Leskovcu, zadržali smo istu metodologiju i posmatrali iste aspekte: kvalitet i uslove života (arhitektonsko–tehnički uslovi, opremljenost, ishrana i medicinska nega); bezbednost; zakonitost postupanja; resocijalizaciju; kontakte sa spoljnim svetom i osoblje ustanova. Smatramo da ove dimenzije obuhvataju sve što je suštinski važno za monitoring od strane nevladine organizacije koja se bavi ljudskim pravima. Uz to, korišćenje standardizovane i uhodane metodologije omogućuje preciznije detektovanje problema, kao i smisljeno, argumentovano upoređivanje sa prethodnim stanjem. U kratkom i sažetom rezimeu iznete su osnovne karakteristike svakog od posmatranih aspekata, dok su detaljne opservacije o oba zatvora date u nastavku ovog izveštaja.

KVALITET I USLOVI ŽIVOTA – Prenaseljenost i promenjena struktura osuđenika karakterišu sve zatvore u Srbiji, pa i maloletnički zatvor u Valjevu, a posebno Okružni zatvor u Leskovcu. Nedostatak prostora je uočljiv ne samo u prostorijama za smeštaj, već i kod drugih prostorija koje koriste osuđenici (dnevni boravci, sale za sportsko–rekreativne i kulturno–zabavne aktivnosti itd.). Pored toga, postojeći objekti su i dalje u jako lošem stanju, iako su poslednjih godina uložena izvesna sredstva, pre svega, u saniranje instalacija, krovova i sl. S obzirom na veliku fluktuaciju osuđenika i izloženost brzom propadanju, održavanje prostora nije na zavidnom nivou. Opremljenost oba zatvora, kako nameštajem, tako i posteljinom, madracima i dr. je uglavnom loša i nekompletna. Kvalitet i raznovrsnost ishrane je u Valjevu zadovoljavajuća, ali je u Leskovcu to ozbiljan problem. U oba zatvora u jelovniku nedostaju mleko i mlečni proizvodi, voće i kolači. I medicinska nega je bolje organizovana u maloletničkom zatvoru, ali se obe ustanove suočavaju sa zabrinjavajućim brojem osuđenika koji su zavisni od psihoaktivnih supstanci.

BEZBEDNOST – Ovaj aspekt je, po prirodi, problematičan u svim totalnim ustanovama. Povećan broj osuđenika nužno je doveo do usloznjavanja bezbednosne situacije, kako interne, tako i eksterne. Iako su službe obezbeđenja najbrojnije, u oba zatvora ističu potrebu za još više zaposlenih. Tehnička oprema koja se koristi za kontrolu bezbednosne situacije (metal detektori, video nadzor) svakako olakšava rad, ali je u oba zatvora nedovoljna. U Valjevu je veoma prisutan problem neformalnih grupa, dok je u Leskovcu on manje izražen. Zanimljivo je da nema napada na pripadnike bezbednosti, ali su zato sukobi između zatvorenika česta pojava.

ZAKONITOST POSTUPANJA – Objektivni uslovi u kojima rade oba zatvora su takvi da uzrokuju, u manjoj ili većoj meri, i nelegalno postupanje. Veliki broj zatvorenika ne omogućuje adekvatnu klasifikaciju i poštovanje zakona, čime je otvoren put raznim vrstama zloupotreba sa legalnim pokrivenjem. Promenjena struktura osuđenika je naročito problem za maloletnički zatvor u Valjevu, a odeljenja pojačanog nadzora su veoma sporna u oba zatvora. Informisanje osuđenika o njihovim pravima i obavezama i dalje nije zadovoljavajuće, iako je bolje nego ranije. Shodno tome, ni pravna pomoć nije adekvatna, a i postupci koji se vode po molbama/žalbama nisu uvek u skladu sa zakonom. Sumnje na korupciju i druga nezakonita ponašanja deo su svakog zatvorskog ambijenta, ali su u ova dva zatvora i potvrđene, kako kroz pokrenute postupke, tako i kroz broj disciplinskih prestupa koji su u vezi sa unošenjem i posedovanjem zabranjenih stvari i supstanci.

RESOCIJALIZACIJA – Iz već pomenutih razloga, jasno je da su sadržaji i aktivnosti koji bi trebalo da se organizuju u cilju podrške osuđeniku za što uspješniju resocijalizaciju nakon izlaska iz ustanove, na veoma niskom nivou i bez značajnijeg efekta. Tome doprinosi i nedovoljan stručni kadar i ekonomsko-tehnički uslovi u zatvorima, kao i nedostatak sistemskih rešenja i organizovane saradnje sa društvenim i privrednim subjektima, za šta je odgovorna država.

KONTAKTI SA SPOLJNIM SVETOM – Ovaj aspekt je možda generalno najbolji u oba zatvora. Osuđenici imaju najmanje primedbi na mogućnosti ostvarivanja zakonom dozvoljene komunikacije, a nisu uočeni ni problemi u pogledu korišćenja dodeljenih privilegija ili nagrada koje se odnose na izlaske ili odsustva iz ustanove. Iako komunikaciju sa porodicama i drugim državnim ustanovama i institucijama osoblje ocenjuje kao dobru, smatramo da je ona nedovoljna, previše formalna i suštinski neefikasna, naročito kad se radi o maloletnicima.

OSOBLJE – S obzirom na broj osuđenika, gotovo sve službe imaju manjak zaposlenih, a prisutna je i nedovoljna stručna kompetentnost za rad sa zatvorskom populacijom. Teški uslovi rada i povećana izloženost stresu, kao i slučajevi korupcije i nepotizma utiču na loše međuljudske odnose, što dodatno komplikuje ionako velike probleme sa kojima se zatvori svakodnevno suočavaju. Odnosi između različitih službi nisu u praksi uvek precizno izvedeni, pa je i odgovornost za loše ili pogrešne odluke i stručne procene nedovoljno jasna. Opšta atmosfera se negativno odražava na prava osuđenika, ali im takođe pruža i osnov za manipulacije. Istovremeno, i sami zaposleni su neretko uskraćeni za mnoga prava iz radnog odnosa i drugih oblasti. Na kraju, ističemo da su u oba zatvora na mestu upravnika trenutno vršioci dužnosti, koji su privremeno rešenje. Nije dan od njih, uprkos kvalitetima koje su pokazali za kratko vreme, neće ostati na tim mestima, s obzirom da su upravnici u drugim zatvorima. Pronalaženje odgovarajućih kadrovskih rešenja je prioritet za oba zatvora.

Kazneno–popravni zavod za maloletnike u Valjevu

Datum posete: 25. i 26. februar 2010. godine
Tip ustanove: zatvorena
Populacija: muškarci/maloletnici i punoletni
Kapacitet: 250
Broj osuđenika: 240
Broj pritvorenika: 65

I – KVALITET I USLOVI ŽIVOTA

a) Arhitektonsko–tehnički uslovi, opremljenost, ventilacija i osvetljenje, sanitarni uslovi i higijena

Opšti utisak o stanju zgrada, instalacija i opremljenosti ustanove je i dalje loš. U infrastrukturu Zavoda ulagano je sporadično i na osnovu najhitnijih potreba, kao što je bila sanacija vodovodne i kanalizacione mreže 2005. godine. Nakon toga su renovirana i neka kupatila, a izvršena je i delimična zamena podova. Ipak, generalno je malo toga urađeno na renoviranju zgrada u kojima su smešteni zatvorenici, pre svega zbog hroničnog nedostatka novca za takve namene. Zbog velikog broja osuđenika i promenjene strukture, što utiče na raspored prilikom smeštaja, i dalje je primetna prenaseljenost u pojedinim delovima Zavoda, a u nekim sobama smeštajni uslovi su gotovo nepodnošljivi.

Stanje je svakako bolje u objektu sa poluotvorenim/otvorenim tretmanom, gde su sobe, hodnici i druge prostorije veće, sa boljom provetrenošću i dovoljno svetla, ali gde je smešteno najmanje osuđenika. Najviše ih je u zatvorenom tretmanu, gde jedino u delu za maloletnike ima dovoljno prostora, čak i poneka slika. Međutim, opremljenost soba, dnevnih boravaka, sale i drugih prostora namenjenih zatvorenicima je svuda na veoma niskom nivou, što stvara utisak ogoljenog i dehumanizovanog ambijenta, pa je i opšta slika depresivna.

Najveći problem u zatvoru ostaje odeljenje pojačanog nadzora (OPN), gde je situacija posebno uznemirujuća iz više razloga. U vreme posete, OPN se sastoji iz pet soba površine oko 15m² u kojima su smeštena 22 zatvorenika. Sobe su mračne i vlažne sa nedovoljnim dotokom sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, dok su toaleti i prozorska stolarija u kritičnom stanju i potrebno ih je hitno renovirati. Eksterijer je skučen i bez zelenila, klupa ili bilo kakvog sadržaja, pa je prostor za šetnju (na koju imaju pravo samo jednom dnevno u trajanju od jednog sata) bez funkcije i destimulativan. U sobi gde sedi i radnik obezbeđenja nalazi se jedina telefonska govornica, koju je moguće koristiti jednom nedeljno u trajanju od deset minuta. U istoj zgradi se nalazi i sedam samica u kojima nije bilo nikog u vreme naše posete, kao i jedna posebna prostorija za maloletnike sa tri kreveta. Sve ove prostorije su mračne, vlažne i zagušljive. Prozor se nalazi visoko, veoma je mali i ne obezbeđuje dovoljan dotok svežeg vazduha i dnevne svetlosti, tako da je neophodno veštačko osvetljenje koje je, pri tom, slabo i nefunkcionalno.

U isto vreme, u nekim delovima Zavoda smo uočili da se neki od zatvorenika nalaze u posebno dobrim uslovima. Jedna od soba izgleda kao hotelska i upadljivo odudara od standarda u ostatku zatvora: ona je sveže okrečena, sa krevetnom od najkvalitetnijih materijala, zavesama, ali i elektronskom opremom treće generacije (LCD televizor, DVD player, Sony play station..). Mada je pravilnikom ove ustanove dozvoljeno da zatvorenik unese na revers svoj televizor i sličnu tehničku opremu, smatramo da je zadatak uprave da onemogući bilo koje ponašanje koji bi se mogao okarakterisati kao protekcionistički. Takođe, mnogi od zatvorenika su nam se u razgovoru požalili na duple standarde od strane pojedinih vaspitača kada je o ovakim privilegijama reč. Međutim, prilično smo sigurni da uprava i osoblje nisu jedini odgovorni za nejednake uslove i tretman osuđenika, već je zadatak Ministarstva pravde i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija da spreče očigledno nelegalne uticaje raznih “moćnih” pojedinaca.

b) Kuhinja, trpezarija i ishrana zatvorenika

Stanje u kuhinji je gotovo identično kao što je bilo i pre četiri godine. Ona je zadovoljavajuće čistoće i opremljenosti aparatima. Na pripremi hrane, uz tri kuvara angažovano je i 6–8 zatvorenika u funkciji pomoćnika kuvara. Svi imaju sanitarne knjižice i redovno odlaze na sanitarne preglede. Uzorci hrane se čuvaju u frižideru 24 časa.

Rupa koja je postojala na plafonu trpezarije je zatvorena, ali problem sa kupatilom u stacionarnom delu zavoda još uvek nije rešen, tako da bolesnici i dalje ne koriste to kupatilo, kako bi se izbeglo ponovno curenje u trpezariji. Trpezarija, osim sanacije problematične vodovodno–kanalizacione instalacije u kupatilu stacionara, iziskuje krečenje i zamenu poda.

Kvalitet i količinu obroka osuđenici različito procenjuju, od izjava da je zadovoljavajuća, do onih da je katastrofalna. Ono u čemu se svi slažu jeste da voće vrlo retko, gotovo nikad, ne dobijaju. Oni sa kojima smo razgovarali nakon ručka, rekli su nam da su, na veliko iznenađenje, danas dobili jabuke. Najviše pritužbi na hranu imali su osuđenici koji su u OPN. Generalno, većina je zadovoljna hranom, ali i količinom pošto postoji mogućnost za dobijanje dodatka, ali su jednoglasno primetili da u poslednjih mesec dana ne dobijaju jogurt već se čaj služi uz sve vrste namirnica. Takođe, kolači se mogu dobiti samo za velike praznike. Za vaspitanike islamske veroispovesti, kao i pravoslavne u vreme posta, spremaju se posebni obroci.

c) Medicinska nega zatvorenika

Medicinsku službu ove ustanove, u trenutku posete, čine dva lekara od kojih jedan lekar opšte medicine i jedan na specijalizaciji iz psihijatrije, kao i tri medicinska tehničara. Rad tehničara je organizovan tako da su u ustanovi svakog dana od 7h do 21h, a tokom noći se smenjuju kao dežurni u pripravnosti da na telefonski poziv dođu u Zavod. Ovako popunjena medicinska služba omogućuje dvadesetčetvoročasovnu pokrivenost, kao i to da medicinsko osoblje deli kompletnu terapiju. Stomatolog je angažovan po ugovoru o delu, i u ustanovu dolazi dva puta nedeljno.

Svi vaspitanici i druga osuđena lica se podvrgavaju prvom pregledu pri ulasku u Zavod, kada im se otvara i zdravstveni karton. Nažalost, iz finansijskih razloga je prekinuta ranija dobra praksa da se svim pridošlim zatvorenici u Medicinskom centru urade laboratorijske analize koje uključuju i detekciju hepatitisa B, C kao i HIV virusa. Smatramo neophodnim da se ove

analize rade u što više slučajeva u maloletničkoj grupi (ako je moguće i kod svih maloletnika), a po proceni lekara na osnovu anamnestičkih podataka. Ozbiljan je nedostatak i propust što je iz ekonomskih razloga napuštena praksa koju smo u ranijim izveštajima isticali kao primer drugim ustanovama.

Prostorije koje pripadaju medicinskoj službi delimično su sređene, ali moramo posebno da naglasimo problem mokrog čvora koji još nije rešen, zbog čega su pacijenti iz stacionara prinuđeni da odlaze na kupanje do drugih kupatila. To smatramo vrlo neprimerenim imajući u vidu da u stacionaru borave vaspitanici sa ozbiljnijim zdravstvenim problemima.

U ustanovi se i dalje vode dobre i iscrpne evidencije iz kojih se lako dolazi do potrebnih podataka o svim medicinskim intervencijama. Iz evidencije saznajemo da su u 2009. godini obavljena 3392 pregleda u ambulanti ustanove (i 3289 u istrazi), kao i 765 stomatoloških usluga u Zavodu i 22 van ustanove. Specijalistički pregledi se uglavnom obavljaju u valjevskoj bolnici i Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu, i po evidenciji je bilo 48 hirurških pregleda, psihijatrijskih – 24, ortopedskih – 40, internističkih – 12, neuroloških – 9, dermatoveneroloških – 11, oftalmoloških – 10, ORL – 25. U urgentnom centru se intervenisalo 42 puta. U civilnim ustanovama, na bolničkom lečenju je bilo 6 lica, dok su u Specijalnoj zatvorskoj bolnici bile 22 osobe. U stacionaru Zavoda je na lečenju bilo 178 vaspitanika. Saznali smo da se u stacionar, osim osoba na lečenju, smeštaju i vaspitanici iz nekih nemedicinskih razloga, najčešće bezbednosnih, što smatramo, ne spada u dobra rešenja i nikako ne bi smelo da postane praksa.

Vrlo je veliki procenat zavisnika od psihoaktivnih supstanci, a u ustanovi se nastavlja metadonska terapija ukoliko je započeta pre dolaska u Zavod. Po broju pregleda kod psihijatra tokom 2009. godine, zaključujemo da pravog, sistematskog rada sa ovom populacijom ipak nema.

Kao što smo već pomenuli, stomatolog u ustanovu dolazi dva puta nedeljno. On vrši sve vrste stomatoloških intervencija, sem protetike, pri čemu je broj intervencija po poseti ograničen na 10, koliko ima sterilnih kompleta za rad.

Zavod je tokom ranijih poseta bio jedna od retkih ustanova u kojoj su se evidencije povreda vodile posebno i ta praksa je, na naše zadovoljstvo, nastavljena. Osim što se evidentiraju u lični karton svakog vaspitanika, povrede se upisuju i u posebnu evidenciju i primećujemo da se sada razvrstavaju i prema kategoriji nastanka (npr. na radu, u sportu, u međusobnim sukobima, samopovređivanje itd). Iz evidencije proizilazi da je u 2009. godini bilo 29 povreda, od toga 10 posekotina, 4 preloma, 1 ubodna rana i 14 u grupi ostalo, a od početka 2010, je bilo 12 povreda i to 1 van Zavoda, 5 samopovređivanja, 1 u sportu, 1 u tuči, 1 nepoznatog uzroka i 3 na radu. U 2009. godini bilo je i 17 samopovređivanja i to 9 sečenjem, 5 gutanjem predmeta, 1 trovanjem i 2 pod ostalo, a registrovan je i jedan pokušaj samoubistva vešanjem, dok izvršenih samoubistava nije bilo. Nadamo se da je nepostojanje podataka o povredama zadobijenim prilikom upotrebe sredstava prinude posledica činjenice da takvih povreda nije ni bilo. Ne bi bilo dobro ukoliko bi se namerno izbegavalo registrovanje ovakvih povreda, jer se ovom evidencijom može otkriti eventualna pojava zlostavljanja i torture vaspitanika što je jedna od uloga koju treba da ima dobra zdravstvena služba u ustanovama ovog tipa. Štrajkova glađu je bilo, i to u 2009. godini čak 155, a najčešće su izazvani nezadovoljstvom smeštajem u zatvoru, jedan, nezadovoljstvom radom osoblja Zavoda i manji broj zbog nezadovoljstva radom sudova.

U trenutku posete u Zavodu se nalazi jedan dijabetičar na medikamentoznoj terapiji, ima 4–5 hipertoničara, 13 hepatitis C pozitivnih (u 2009, ih je bilo 21). Hepatitis B i HIV pozitivnih nema, a poslednja tuberkuloza je zabeležena prethodne godine. Pre odlaska u samicu, ili izdvajanja maloletnika u posebnu prostoriju, obavezan je lekarski pregled i izdavanje potvrde od

strane lekara o tome da zdravstveno stanje osuđenika dozvoljava ovakve mere. Medicinsko osoblje obavezno svakodnevno obilazi osobu tokom trajanja disciplinske mere.

Edukativna predavanja iz oblasti zdravstva, kako vaspitanicima tako i zatvorskom osoblju, su značajno poboljšana u odnosu na prethodne posete i to zahvaljujući novom lekaru koji ih uglavnom i drži u svečanoj sali. Predavanja iz oblasti zdravstvenog vaspitanja postoje i u kontinuitetu se organizuju najčešće u vezi sa prevencijom HIV i drugih zaraznih bolesti. U periodu kada se javio grip AH1N1, u ustanovi je organizovano predavanje na tu temu i zatvorenicima je bilo omogućeno da se, na dobrovoljnoj osnovi, vakcinišu, što je njih 78 i učinilo. Zdravstvena služba je spremno čekala eventualno širenje epidemije unutar ustanove pripremivši i jednu sobu u stacionaru za karantin.

Pripadnici zdravstvene službe, nažalost, od decembra 2008. godine nisu bili ni na jednom stručnom seminaru, što je veliki nedostatak posebno kada se ima u vidu da je od početka ove godine postalo obavezno prikupljanje poena iz kontinuirane medicinske edukacije, bez kojih neće biti moguće obnavljanje licence za rad, kako lekara, tako i medicinskih tehničara. Naglašavamo da na to treba misliti i omogućiti dodatnu edukaciju medicinskog osoblja, naročito iz oblasti zatvorske patologije.

Zdravstvena služba se brine i o ispravnosti ishrane osuđenika i obavlja kontrolu pripremanja hrane. U 2009. godini je obavljeno i 58 sanitarnih pregleda. U ustanovi je moguće spremanje hrane po posebnim zahtevima ukoliko je to potrebno iz medicinskih, ali i iz verskih i drugih razloga.

Medicinska služba sačinjava integralni deo multidisciplinarnog (medicinsko–psihosocijalnog) programa zdravstvene zaštite, čiji bi cilj bio da zdravstvena zaštita maloletnika predstavlja deo celovite i kontinuirane mreže podrške i terapije u radu sa vaspitanicima. Do sada su prvi rezultati prisustva psihoterapeuta u ustanovi pozitivni, ali očekujemo da se rad u tom smeru omasovi i da se u toj oblasti uradi prikupljanje podataka koji bi mogli da budu analizirani i na osnovu kojih bi bili pravljene planovi za dalji rad.

Što se tiče lekarskih usluga nismo uočili značajnije pritužbe. Bilo je pojedinačnih pritužbi na rad stomatologa, tačnije, da se popravke rade bez anestezije.

PREPORUKE

- Obezbediti neophodna sredstva za postepeno renoviranje svih delova i prostorija Zavoda, u skladu sa prioritetima; neophodno je srediti mokri čvor u stacionaru, ali i toalete i kupatila, posebno u zatvorenom paviljonu i odeljenju pojačanog nadzora;
- hitno poboljšati sistem ventilacije vazduha i veštačko osvetljenje u samicama i odeljenju pojačanog nadzora;
- prostor za šetnju u OPN oplemeniti i uvesti određene sportske rekvizite kako bi vaspitanici u samicama i OPN mogli da se bave i telesnim vežbanjem;
- poboljšati kvalitet ishrane, naročito u odnosu na mlečne proizvode, voće i hranu bogatu ugljenim hidratima;
- nastaviti sa edukativnim radom i kontinuiranom distribucijom zdravstvenih informacija, posebno o rizicima zloupotrebe droga i zaraznim bolestima, kako vaspitanicima tako i osoblju Zavoda;

- raditi na multidisciplinarnom pristupu tretmanu vaspitanika sa aktivnim učešćem zdravstvene službe;
- poboljšati rad na kontinuiranoj edukaciji medicinskog osoblja;
- nastaviti sa detaljnim vođenjem evidencija o svim medicinskim parametrima, a posebno o povredama;
- vratiti, bar delimično, testiranje pri prijemu u ustanovu na HIV, hepatitis B i C.

II – BEZBEDNOST

Statistika o vrsti prestupa, iako svedena na 14 grupa, ne čini nam se dovoljno konkretna. Naime, u 2009. godini najviše je bilo slučajeva *nediscipline* (71), a zatim *napad na osuđena lica* (52). Uz to, uopštena kategorija *ostalo* čini najvišu brojku (74). Smatramo da vođenje evidencije o vrsti prestupa mora biti preciznije, jer npr. *nedisciplina* podrazumeva vrlo široku lepezu ponašanja. U tom smislu, zbunjuje i podatak *napad na osuđena lica* – 52, a u kategoriji *tuča* – 0. Pri tom se navodi da je između lica lišenih slobode bilo 6 sukoba sa 28 učesnika. Mada služba obezbeđenja detaljno podnosi pisanu belešku o svakom prestupu, sa kojom se upoznaju i vaspitači i upravnik, to je od značaja samo za osoblje Zavoda koje, u granicama znanja i mogućnosti, donosi odluke o disciplinskim merama i modifikovanju u tretmanu. Van toga, utisak je da birokratizovana šema u izveštajima i formalizam koji inače, karakteriše državnu administraciju, zapravo nemaju nikakvu svrhu. Nezainteresovanost države za probleme zatvora i osuđenike, za rezultat ima nespremnost i neefikasnu prevenciju, kao i veliki broj povratnika. Nije potrebno posebno naglašavati u kojoj meri su ozbiljne posledice ovakvog ignorantskog odnosa kad je reč o problematičnoj maloletničkoj populaciji⁵.

Kao i u prethodnim izveštajima, konstantan problem i otežavajući faktor u radu sa osuđenima predstavlja postojanje jakog neformalnog sistema samih osuđenika. Osoblje ne krije teškoće oko njegove kontrole, postojanja brojnih sukoba, tuča, samopovređivanja... Šire gledajući, to je nužno zlo svake totalitarne ustanove. Imajući u vidu psihologiju mladih osoba, naročito delinkvenata, potreba za pripadanjem grupi dodatno ide u prilog stvaranju veštačkih „autoriteta“. Međutim, način kontrole neformalnog sistema, njegovog obima i jačine, očigledno se ne može svoditi samo na izolaciju onih koji su identifikovani kao vođe klanova u ustanovi, dok je pravljenje kompromisa sa njima na ivici opasnog i nelegalnog ponašanja. Takođe, rešenje da se pojedini vaspitanici iz bezbednosnih razloga prebacuju u druge zavode ili stavljaju u odeljenje pojačanog nadzora i tako izoluju od drugih vaspitanika, očigledno i uporno se pokazuje kao neefikasno, a u nekim situacijama i kontraproaktivno. Na osnovu dosadašnjih iskustava iz monitoringa zatvora, čini nam se da čitav sistem izvršenja zavodskih sankcija nije pripremljen za odgovarajuće regovanje i suočavanje sa ovim problemom. Posebno je velika potreba i nužnost nalaženja boljih i adekvatnijih rešenja kad je reč o maloletnicima. U slučaju Zavoda u Valjevu

5 Propusti i nedostaci konzistentne politike prema mladima sa poremećajima u ponašanju opisani su i u Izveštaju Helsinškog odbora o stanju u socijalnim ustanovama za smeštaj dece i omladine bez roditeljskog staranja i dece i omladine sa poremećajima u ponašanju, koji je dostupan na adresi:
<http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/Ljudi%20Na%20Margini%20-%203.pdf>

utisak je da se nije ni pokušalo sa kreiranjem drugačijih metoda i pristupa, već se decenijama nasleđuje praksa koja je postala rutina bez rezultata.

Što se tiče eksterne bezbednosti, tokom 2009, je zabeleženo samo jedno bekstvo i tri pokušaja bekstva. U trenutku naše posete, dva lica su bila u bekstvu i za njima je raspisana poternica. Prema rečima vd upravnika, ova vrsta prestupa više nema zabrinjavajuće razmere, iako je pokrivenost službom obezbeđenja (ukupno 93 zaposlena) ponekad nedovoljna, što zavisi i od strukture osuđenika. Iako samo 20 ljudi u smeni kontroliše više od 250 osuđenika i pritvorenika, kao i spoljnu bezbednost, načelnik službe ističe da više od 10 godina nije bilo povređivanja osoba, a u 2009, nijedan napad na službena lica. Takav uspeh je rezultat dobre prevencije i stručne procene odnosa i dešavanja među osuđenima. Na drugoj strani, unošenje mobilnih telefona, droge, te krijumčarenje oružja koje se pravi u radionicama i dalje je prisutno, što ukazuje na to da propusta u obezbeđenju ipak ima. Zavodu su obezbeđena sredstva za izmenu funkcija nekih zgrada u krugu zatvora. Primarno, reč je o relociranju radionica u poseban deo radnog pogona, čime će biti poboljšana bezbednost koja je u ovom trenutku značajno narušena zbog položaja radionica (zatvorenici se iz radionica bez kontrole mogu kretati po unutrašnjem dvorištu i na taj način mogu izneti veliki broj metalnih predmeta koji se mogu upotrebiti kao hladno oružje). Novina je i detektor za metal, postavljen na ulazu u zatvoreno odeljenje, ali su nam neki vaspitanici rekli da im pojedini službenici dozvoljavaju da unesu nož ili sečivo, jer „imaju poverenja“ da će ih upotrebiti za ljušćenje voća, obrezivanje biljaka i sl. Načelnik službe obezbeđenja tvrdi da to nije moguće, ali smatra da bi uvođenje video nadzora značajno doprinelo povećanju bezbednosti, kako interne, tako i eksterne.

Što se tiče pretresa lica ili prostorija, vaspitanici uglavnom komentarišu da postupak zavisi od toga koji pripadnik obezbeđenja radi pretres: „Neki radnici su korektni, dok se drugi ponašaju bahato”.

13

PREPORUKE

- Neophodno je kreiranje novih modela i programa za otklanjanje, ublažavanje i prevenciju neformalnog sistema među osuđenima; u tom smislu je potrebno identifikovanje ukupnih uzroka njegovog postojanja, te multidisciplinarno, sistematsko i jedinstveno delovanje i saradnja nadležnih na svim nivoima;
- Ministarstvo pravde, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija i druge institucije koje se bave maloletnicima (sudovi, tužilaštva, centri za socijalni rad, kao i odgovarajuća druga ministarstva) moraju da uspostave efikasan i funkcionalan sistem saradnje koji omogućuje suštinsko praćenje razvoja mladog prestupnika, a ne birokratizovano izveštavanje lišeno individualizma;
- kontinuirano preispitivati funkcionisanje sistema obezbeđenja, odnos između zaposlenih i osuđenika, i pojačati kontrolu poštovanja postojećih procedura i pravila ponašanja;
- urgentno obezbediti sredstva za uvođenje video nadzora.

III – ZAKONITOST POSTUPANJA

Upoređujući ovaj aspekt sa prethodnim izveštajima, možemo reći da su problemi uglavnom isti, ali da su izgleda u određenim periodima neki više, odnosno manje izraženi. I ovog puta ističemo da broj lica kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora čini svega oko 15 odsto ukupne populacije u ustanovi (40:240). Rasporednim rešenjem u Zavodu kaznu zatvora izdržavaju i lica koja su prvi put osuđena pre svoje 23. godine, kao i punoletni povratnici osuđeni od strane viših sudova u Užicu i Valjevu na zatvorske kazne do 1 godine (oko 70). Ovakva praksa svakako, zbunjuje i u krajnjoj liniji otežava zaposlenima da dosledno sprovode i poštuju prava i obaveze maloletnih i punoletnih osuđenih. Određeni problemi, sasvim izvesno, direktna su posledica navedenih okolnosti (npr. zajednički smeštaj maloletnih i punoletnih lica i dalje egzistira zbog nepostojanja dovoljnog broja adekvatnih objekata, u otvorenom i poluotvorenom odeljenju vaspitne grupe čine i punoletni i maloletni itd). Iako je prenaseljenost i nedostatak mesta u zatvorima odavno hroničan problem, smatramo da je nedopustivo u ovolikoj meri promeniti strukturu osuđenika u Zavodu, jer su posledice po vaspitni tretman maloletnika i mlađih punoletnika veoma ozbiljne. Zbog toga, ni timu Helsinškog odbora nije bilo jednostavno da posmatra sve aspekte, paralelno kroz Zakon o maloletnim učinocima i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, a uz istovremeno postojanje svesti da je reč o ustanovi (inače jedinjoj) čija su organizacija i koncept u osnovi orijentisani isključivo na maloletne učinioce krivičnih dela.

Usvajanje novog ZIKS, kao i zakona koji reguliše materiju izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, konačno je doprinelo i izradi podzakonskih akata koji se odnose i na kućni red ustanove. Iako sve skupa doprinosi zakonitosti u radu i pruža jasan okvir za mnoge elemente boravka u ustanovi, primena istog i dalje nije u svim segmentima zadovoljavajuća. Svi osuđeni su nam rekli da su tokom boravka u prijemnom odeljenju bili upoznati sa kućnim redom, ali da im kasnije nigde nisu eksplicitno istaknuta njihova prava i obaveze tokom izdržavanja kazne. Pravila o kućnom redu nigde u ustanovi nisu vidno istaknuta i na taj način dostupna svim zatvorenicima. Osim kućnog reda, od internih akata ustanova poseduje i Pravilnik o disciplinskom kažnjavanju, merama i postupku prema osuđenom licu. Jedini način da se zatvorenik informiše o svojim pravima koja se nalaze u ovom pravilniku jeste da ga potraži u biblioteci (ukoliko ga oni imaju tamo), ili da se informiše kod šefa službe za opšte poslove.

Osoba na poziciji zamenika šefa službe za opšte poslove, osuđenim licima pruža pravnu pomoć ukoliko im je ona potrebna, pomaže im u pisanju molbi za uslovni otpust, spajanje kazne, dobijanje privilegija, žalbe itd. Sa druge strane, ista ta osoba je predsednik disciplinske komisije koja izriče disciplinske kazne i razmatra molbe i žalbe osuđenika, što nije dobro rešenje i predstavlja sukob interesa.

U Zavodu je, na našu preporuku od prethodnog puta, instaliran sandučić sa katancem za žalbe i molbe, a ključ je u posedu tri lica: upravnika, šefa službe za opšte poslove i njegovog zamenika.

Iako svi kažu da znaju šta smeju i šta ne smeju, detaljnijim razgovorima o proceduri podnošenja podnesaka ili pritužbi, kao i preko evidencije službe za opšte poslove može se zaključiti da osuđenici ipak nemaju svest o ovim i mnogim drugim, za njih značajnim, zakonskim pravima i postupku za njihovo ostvarivanje. Bilo je i onih koji smatraju da „nema svrhe žaliti se“, kao i da je do upravnika vrlo teško doći.

Poseban problem uočava se kod poštovanja odredbi vezanih za odeljenje pojačanog nadzora. Ističemo da pojedini osuđenici neretko borave u OPN u neprekidnom trajanju i do godinu

dana, i to bez mogućnosti obavljanja svojih svakodnevnih aktivnosti. Jedan od zatvorenika je već 37 meseci bez prekida u OPN (inače, osuđen na ukupno 41 mesec zatvora). Takođe, jedan od dvojice zatvorenika iz tzv. "grupe vehabija" svedoči da je od samog početka boravka u KPZ Valjevo neprekidno smešten u OPN. Uprava ovo objašnjava razlozima bezbednosti, što znači da će mladići sa kojima smo razgovarali (a koji nisu počinili nijedan prestup, što bi trebalo da predstavlja uslov za smeštaj u OPN) provesti ostatak zatvorske kazne u ovom odeljenju. Osim činjenice da je reč o zloupotrebi odeljenja posebnog nadzora, već opisani smeštajni uslovi su takvi, da duži boravak čine potencijalno opasnim po duševno i fizičko zdravlje osuđenika.

O ukidanju ili produžavanju disciplinskih mera odlučuje disciplinska komisija, a razloge za produžavanje mere procenjuje i navodi služba obezbeđenja čiji je načelnik ujedno i član disciplinske komisije. Tako se dolazi do situacije i da se disciplinska mera pojačanog nadzora produžava u nedogled, kako bi se održavao red i mir u Zavodu, a da se pritom osuđenima u pojačanom nadzoru ne obezbeđuju osnovna prava koja su im garantovana zakonom kao što su rad i prava na osnovu rada, osnovno i srednje obrazovanje, kao i drugi vidovi obrazovanja i obuke. U ustanovi se ne vode posebne knjige evidencije o žalbama zatvorenika na produžavanje ovakvih disciplinskih mera, kao i odgovora na njihove žalbe. U hodniku OPN smo uočili sanduče na kome je istaknuta adresa zaštitnika građana. U službi za pravne poslove ne poriču da nisu ažurni u davanju odgovora na žalbe zatvorenika „jer su cela administracija i ostale procedure veoma spore u celoj ustanovi“. Zatvorenici često ne podnesu žalbu na produženje disciplinske mere na vreme, jer nisu upoznati sa rokovima u kojima se mogu žaliti, ili dobijaju pogrešne informacije od svojih vaspitača, što svedoči o tome da vaspitači nisu upoznati sa zakonskom regulativom, a da pravni saveti u praksi često izostaju.

Što se tiče upotrebe sredstava prinude, služba za opšte poslove nema takvu statistiku, već evidenciju o broju i vrsti upotrebljenih sredstava prinude vodi služba obezbeđenja, o čemu obaveštava upravnika Zavoda i vaspitnu službu. Tokom 2009, sredstva prinude su upotrebljena ukupno 18 puta (gumena palica 13 puta, fizička snaga 4 puta i jedanom vatreno oružje, kao upozorenje pucnjem u vazduh).

U proteklom periodu je vođen disciplinski postupak protiv dva radnika službe za opšte poslove, i to zbog lažnog prijavljivanja mesta boravišta i zbog unošenja droge u Zavod. Osim protiv ovih lica, disciplinski postupak je pokrenut i protiv tri lica službe obezbeđenja zbog pokušaja bekstva jednog osuđenika.

U odnosu na ranije posete, daleko su otvorenije tvrdnje osoblja o korupciji u ustanovi, a osuđenici su naročito isticali njeno postojanje pri donošenju odluka o tretmanu i određivanju radnih mesta. Svakako da se rešenja moraju tražiti, pre svega, jasnim prepoznavanjem uzroka koji su u vezi sa ovom pojavom, što podrazumeva preispitivanje same organizacije ustanove, osoblja i njihovih međusobnih odnosa, pojedinačnih ciljeva i zadataka svake službe koji bi morali biti komplementarni i u funkciji jedinstvenog opšteg cilja. U cilju prevencije korupcije i zloupotrebe službenog položaja neophodno je uzeti u obzir i objektivne okolnosti, vezane za arhitektonsko-tehničke uslove, materijalne mogućnosti, kriterijume i procedure kažnjavanja i nagrađivanja itd.

Zaposleni u službi za opšte poslove u Zavodu ne idu na seminare, ne koriste dodatnu literaturu za svoju edukaciju, niti se koriste međunarodnim konvencijama. Ovakvo stanje karakteriše gotovo sve državne ustanove, ali bi službe za opšte/pravne poslove morale da budu agilnije u praćenju propisa, umesto što inertno primenjuju samo ono što im se direktno naloži od strane upravnika ili resornog ministarstva.

PREPORUKE

- Dosledno sprovoditi zakonske i druge odredbe, posebno one koje regulišu smeštaj u OPN, proceduru podnošenja žalbi i pritužbi osuđenika zbog povreda ili umanjivanja njihovih prava;
- omogućiti transparentnost i dostupnost zakonskih i podzakonskih propisa u vezi sa pravima i obavezama osuđenika, i to u obliku i na način da ih jasno razumeju;
- podići nivo ažurnosti službe za opšte poslove i poboljšati međusobnu saradnju sa službom obezbeđenja i službom za prevaspitanje (tretman).

IV – RESOCIJALIZACIJA

Monitoring ove dimenzije podrazumevao je uvid u kvalitet i mogućnost uključivanja u proces obrazovanja i radnog osposobljavanja, korišćenje i organizaciju slobodnog vremena, sadržaje i oblike psihosocijalnog i pedagoškog rada, odnosno rad na tretmanu i pripremi za otpust osuđenika.

U prijemnom odeljenju gde osuđeni boravi do 30 dana vrši se ispitivanje ličnosti radi određivanja programa postupanja i razvrstavanja u grupu. Kriterijumi prilikom razvrstavanja u grupu, drugačiji su za maloletne i punoletne osuđene. Nakon prijemnog, osuđeni se razvrstavaju u vaspitne grupe po odeljenjima o čemu konačnu odluku, na predlog stručnog tima, donosi upravnik. Stručni tim čine načelnici i predstavnici svih službi.

U zatvorenom odeljenju gde je oko 170 osuđenih radi 6 vaspitača. Dve grupe, od po nešto više od 10 maloletnika vode dva vaspitača, jedan vaspitač je zadužen za punoletne povratnike (oko 50) i tri vaspitača rade sa četiri vaspitne grupe (oko 100) kategorije prvi put suđenih do 23. godine. U otvorenom–poluotvorenom odeljenju su dve heterogene vaspitne grupe i ima dva vaspitača. Jasno je da odnos broja vaspitača i osuđenika po grupama nije ujednačen, te da samim tim neki osuđenici imaju mogućnost da češće razgovaraju sa svojim vaspitačem, a neki ne. Međutim, većih pritužbi na rad vaspitača nije bilo. Osuđenici s kojima smo razgovarali, objasnili su da kada žele razgovor sa vaspitačem najkasnije sutradan to mogu i da ostvare. S druge strane, bilo je onih osuđenika koji su kazali da retko kontaktiraju svog matičnog vaspitača, već se obraćaju vaspitaču iz druge grupe. Mnogi smatraju da vaspitač ne može da im pomogne u rešavanju za njih značajnih problema, jer su to teme koje se tiču uslovnog otpusta, novih dela i sl. Na pitanje, da li im oko tih pitanja pomažu radnici službe opštih poslova, svi su odgovorili da se njima nisu ni obraćali već pokušavaju da obezbede advokata.

Tretman je sveden na individualno–savetodavni rad i nekih posebnih strukturiranih aktivnosti nema. Grupni rad je sporadičan i uglavnom ga primenjuju pojedini vaspitači kroz aktivnosti koje planira i organizuje tim za maloletnike. Ideja o nužnosti postojanja posebnog tima za maloletnike je počela da se ostvaruje. To je dovelo i do otvaranja novog radnog mesta (psihoterapeut) predviđenog samo za ovu ustanovu. Pretpostavljamo da je to u vezi sa razvojnim specifičnostima uzrasne kategorije, odnosno potrebom za kontinuiranom i intenzivnijom psihosocijalnom podrškom maloletnicima. Tim za maloletnike po strukturi je sličan stručnom timu,

s tim što je u prvom i psihoterapeut. Zadatak ovog tima je da, nakon mesec dana provedenog u prijemnom odeljenju, novopridošlog maloletnika prati još neko vreme (oko 3 meseca), nakon čega se pristupa pravljenju individualnog programa postupanja. Iz razgovora sa psihoterapeutom ono što smo shvatili kao suštinsku promenu odnosi se na porodičnu terapiju. U skorijem periodu određeni broj zaposlenih (uglavnom članovi tima) prošli su porodičnu sistemsku terapiju i time svakako digli na viši nivo taj veoma značajan aspekt u resocijalizaciji maloletnika. Osim grupne porodične terapije, rečeno nam je da se realizuje i Program pripreme osuđenih lica za izlazak, kao i određeni program koji se odnosi na razvijanje socijalnih veština. Iako su međusobni konflikti osuđenika prisutni, znanja i veštine koja psihoterapeut ima iz medijacije, kako kaže, samo sporadično primenjuje u radu. Malo nas je iznenadila i činjenica da je od 2006, od kada postoji tim za maloletnike, program razvijanja socijalnih veština prošla samo jedna grupa (6 osuđenika). Takođe, nameće se pitanje šta je sadržaj rada vaspitača, odnosno da li sve ono što su zadaci tima za maloletnike ne spada u regularan posao vaspitača? U razgovoru sa osuđenim licima jedan maloletnik je istakao: "...super su te radionice, igramo uloge... ali kratko sam išao pošto sam posle otišao u OPN".

Kroz razgovor sa osuđenima na ovu temu, takođe smo uočili da boravak u OPN podrazumeva redukciju svih aktivnosti, kao i da osuđenici ne znaju svoja prava. U prilog tome navodimo i izjave osoblja različitih službi, iz kojih se indirektno može zaključiti da osuđenici koji su pod intenzivnijim nadzorom nemaju mogućnost obavljanja svojih svakodnevnih aktivnosti: „... uključili smo ih u obrazovni proces, ali sad su u OPN, ne znam kad će nastaviti školu“, ili, „mi organizujemo posao, oni se trude, odlični radnici, i onda ih premeste na režiju ili dobiju OPN“, ili, „kako da im organizujem sadržaje kad ni ja ne mogu da uđem, moram da tražim dozvolu da bih ušao u OPN“. Iz razgovora sa osuđenima saznali smo da je i dugotrajan boravak u OPN bez ikakvih aktivnosti, pa čak ni šetnje nekad nisu u skladu sa propisanim minimumom. U trenutku naše posete svi kapaciteti u pojačanom nadzoru su bili popunjeni, a stekli smo utisak da je jedan od problema izgleda, i to što OPN nema veće kapacitete.

Obrazovna struktura vaspitanika i dalje potvrđuje da je najviše maloletnika kojima je potrebno omogućiti srednjoškolsko obrazovanje (66 sa završenom osnovnom i 18 sa započetom srednjom školom). Nije zanemarljiv ni broj onih bez završene osnovne škole (52). Nažalost, kao i u prethodnim godinama, statistika o broju lica uključenih u obrazovni proces je poražavajuća. Od ukupnog broja onih koji imaju potrebu za obrazovanjem, samo nešto manje od 20 odsto je i uključeno u obrazovni proces. Situacija je povoljnija kada je reč o osnovnom obrazovanju (trenutna uključenost je oko 50 odsto), dok srednju školu pohađa samo njih troje. Problem koji je postojao sa osnovnim obrazovanjem ustanova je premostila sklapanjem ugovora sa školom za obrazovanje odraslih iz Obrenovca, čime je vaspitanicima omogućeno da osnovnoškolski program završe dok su u ustanovi i dobiju regularnu diplomu. Na pitanje zašto nisu svi koji imaju potrebu za osnovnim obrazovanjem uključeni u školovanje, osoblje navodi okolnosti koje se u najvećem broju slučajeva odnose na dužinu kazne: „ne mogu da završe školu, jer se dužina kazne ne poklapa sa vremenom potrebnim za završetak škole“. Takođe, objašnjavaju da je uvek prisutan i manji broj onih koje, uz sve napore, nije moguće motivisati za školu i učenje, kao i manji procenat onih koji su smanjenih intelektualnih potencijala. Iako broj lica koji su intelektualno ometeni nije velik, činjenica da su ova lica u određenom procentu uvek zastupljena u ovoj i sličnim ustanovama, ukazuje na to da u budućnosti svakako treba planirati mogućnost njihovog obrazovanja i radnog osposobljavanja. Međutim, mnogo veći problem je srednjoškolsko obrazovanje. Za manji broj onih koji nisu uključeni u srednjoškolsko obrazovanje pominju

se iste okolnosti koje smo naveli i za osnovnoškolsko (dužina kazne, intelektualne sposobnosti, nezainteresovanost), ali su prisutni i problemi koje je koliko-toliko moguće, ili se bar može pokušati da budu rešeni. Naime, problemi su mnogostruki i vrlo često uslovljeni neujednačenim kriterijumima – rukovođenje jednim dovodi u koliziju i isključuje neki drugi kriterijum. Na primer, poštovanje prava osuđenih na obrazovanje u skladu sa njihovim ličnim željama i potrebama, svakako se ne može bukvalno primeniti. U najidealnijim uslovima ne može se očekivati da se svakom maloletniku obezbedi nastavak srednjoškolskog obrazovanja započetog na slobodi, jer je reč o vrlo širokoj lepezi zanimanja (vrsta škole). Tačno je da maloletnici imaju mogućnost školovanja van ustanove, međutim, za sva zanimanja ni sam grad Valjevo nema odgovarajuće srednje škole, a i da ima, mnogo značajniji problem je to što van ustanove mogu da se školuju samo oni koji su u otvorenom i poluotvorenom tretmanu, a to je izuzetno mali broj maloletnika. Praksa pokazuje da najduži period većina osuđenika provodi u zatvorenom odeljenju. Za njih školovanje van ustanove, prema zakonu, nije izvodljivo. Sve navedene okolnosti svode obrazovni proces osuđenika samo na praktičnu obuku, i to za tri zanimanja: varilac, bravar i stolar. Međutim, stručno osposobljavanje u smislu dobijanja diplome o završenom III ili višem stepenu stručne spreme, čak ni za ova tri zanimanja nije moguće. Maloletnici nemaju teorijsku nastavu za ova zanimanja, već se isključivo, kroz praktičnu obuku koja traje oko mesec dana, osposobljavaju za osnovne veštine. Posle toga se preko službe za obuku i upošljavanje radno angažuju u radionicama gde uvežbavaju i unapređuju stečene veštine. Osoblje nam je objasnilo da oni koji pokazuju afinitet za pomenuta zanimanja, te kroz rad u radionicama ovladaju konkretnim veštinama, imaju mogućnost dobijanja sertifikata koji je u rangu KV radnika. Centar za obuku ima ugovor sa udruženjem zanatlija u Nišu, pa se nakon polaganja pred komisijom, osuđenici mogu dobiti ovakvog sertifikata. Osuđenici u nedostatku drugih zanimanja, nužno prihvataju obuku u okviru ponuđena tri zanimanja, ali smatraju da ima zanimanja za koja nisu potrebna prevelika ulaganja i sredstva, a što je još značajnije, daleko su potrebija i traženija na slobodi. Osim elektro i metalske struke, osuđenici su navodili i ugostiteljska zanimanja, kuvar, konobar, pekar... Prateći naše prethodne izveštaje od 2002, očigledno da problem školovanja maloletnika još uvek nije adekvatno rešen, ali da se nekako pronalaze kakva-takva rešenja.

U tesnoj vezi sa školovanjem je i zapošljavanje osuđenih. Naime, logično je da bi zanimanja za koja se praktično obučavaju, trebalo da budu usklađena sa mogućnošću radnog angažovanja u radionicama. Služba za obuku i upošljavanje organizovana je i radi na isti način koji smo opisali u prethodnom izveštaju. Osuđenici se angažuju na istim poslovima (metalska, stolarska, bravarska i varilačka radionica). Novina je mogućnost proizvodnje aluminijske i PVC stolarije. Osoblje ove službe ističe da su mašine i tehnologija rada nešto bolji, ali i dalje daleko od savremenih. U trenutku naše posete, ukupno oko 80 osuđenika je bilo uposleno u radionicama, njih dvadesetak na poljoprivrednoj ekonomiji, oko 10 na poslovima van ustanove i 13 na režijskim poslovima. Pretpostavljamo da bi osuđenici bili više motivisani za školovanje i rad, ukoliko bi im bili ponuđeni savremeniji i kvalitetniji nastavni sadržaji i radna zaduženja. To na neki način potvrđuje i činjenica da su osuđenici vrlo zainteresovani za pohađanje kompjuterskog kursa koji se organizuje u ustanovi. Iako ne dobijaju diplomu informatičke struke, već samo sertifikat da su završili kurs računara, ovaj primer pokazuje da, oslušujući potrebe i interesovanja osuđenika, uz malo dobre volje i kreativnosti osoblje može naći, ako ne idealna, ono bar dovoljno dobra rešenja sa mnogostrukim pozitivnim efektima. U svakom slučaju, složenost problema stručnog osposobljavanja osuđenika upućuje na zaključak da se njegovo rešavanje ne može očekivati samo od osoblja ustanove, već zahteva saradnju nadležnih ministarstava kao i šire društvene zajednice.

Jedan od značajnih elemenata procesa resocijalizacije svakako jeste i organizacija i sadržaji slobodnog vremena osuđenika. Iz razgovora sa osuđenima i sa osobljem zaključili smo da osuđenici imaju mogućnost da zadovoljavaju i sportsko–rekreativne i kulturno–umetničke potrebe. Većina sadržaja je organizovana u okviru ustanove, a sporadično se organizuju i posete manifestacijama van ustanove. Kako nam je rečeno, jednom mesečno se organizuju muzički koncerti; novine izlaze najmanje 2 puta godišnje, a u njihovom kreiranju učestvuju i osoblje i osuđenici; tradicionalno se organizuje likovna kolonija gde gosti–umetnici stvaraju zajedno sa vaspitanicima, kao i festival literarnog stvaralaštva u kojem učestvuju osuđenici iz svih ustanova, a najbolji dobijaju nagrade. U okviru doma kulture postoje literarna, likovna, novinarska, muzička sekcija. Takođe, postoje posebne prostorije gde osuđenici mogu da gledaju televiziju, igraju šah, veća sala za kulturna dešavanja gde je u jednom delu smeštena i teretana. Tu su i stolovi za stloni tenis, a na otvorenom, sportski tereni za timske sportove. Nažalost, prostorije u kojima se realizuju nabrojane aktivnosti su ruinirane, dok je oprema pohabana i dotrajala. Od osoblja smo saznali da nema problema u realizaciji slobodno–vremenskih aktivnosti, da svi osuđenici iz otvorenog i zatvorenog tretmana imaju mogućnost uključivanja, kao i da se opredeljuju po ličnim željama i afinitetima. Međutim, na osnovu razgovora sa osuđenima zaključili smo da je vreme, izbor aktivnosti i dr. rukovođeno neformalnim pravilima osuđenika: „čak i klupa se zna kojoj grupi pripada...ne smeš da sedneš ako ti oni ne dozvole...ili smeš, ali samo kad oni ne sede..i to ne svako...” Za slobodno–vremenske aktivnosti, po sistematizaciji su predviđena 4, a uposlena su samo 2 radnika, što dodatno otežava mogućnost smislenijeg pristupa i organizacije sadržaja.

Biblioteku u ustanovi osuđenici vrlo retko koriste. Objasnili su nam da je fond knjiga neprimeren i zastareo, ali da to nije značajan problem, jer knjige koje žele da čitaju dobijaju od kuće. Takođe, nije bilo pritužbi kada je reč o verskoj pripadnosti. Osuđenici koji zatraže imaju mogućnost posete sveštenika, a postoji i prostor za obavljanje verskih obreda.

PREPORUKE

- Urgentno rešavati problem profesionalnog osposobljavanja, naročito iz aspekta obrazovanja maloletnika;
- uskladiti školske sadržaje sa stvarnim potrebama i interesovanjima vaspitanika, obezbediti modernija i savremenija nastavna sredstva, organizovati kurseve stranih jezika;
- učiniti napor na osmišljavanju raznovrsnijeg radnog angažovanja svih zatvorenika;
- modernizovati tehnologiju i sredstva za rad;
- s obzirom na veliku zainteresovanost osuđenika za aktivnosti u teretani, obezbediti adekvatniju prostoriju za te namene i obezbediti veći broj sprava;
- uključiti vaspitanike u proces osmišljavanja i organizovanja kulturnih i sportskih aktivnosti;
- uspostaviti saradnju sa nevladinim organizacijama i drugim grupama iz civilnog društva, na osnovu interesovanja vaspitanika;
- nastaviti sa dobrom praksom obuke osuđenika na računarima i omogućiti većem broju vaspitanika pohađanje informatičkog kursa.

V – KONTAKTI SA SPOLJNIM SVETOM

U OPN i zatvorenom odeljenju postoji po jedna telefonska govornica, a osuđenici imaju pravo na telefon jednom nedeljno po 10 minuta. Bilo je osuđenika koji su se žalili da ne mogu slobodno da komuniciraju: „...stoje oni 2 metra od mene, ali non-stop dobacuju... moram da se raspravljam s njima... i tako mi istekne vreme“.

Što se tiče dopisivanja, nismo uočili probleme niti je bilo primedbi.

Ustanova nabavlja po nekoliko kompleta dnevne štampe koji se raspoređuju u pojačani nadzor, istragu, biblioteku i dom kulture.

Osoblje navodi da i dalje postoji problem u saradnji sa uputnim centrima kada je reč o maloletnicima. Ističu da se ona svodi samo na minimum obaveze koju centar ima prilikom pripreme za otpust, a neka ozbiljnija i kontinuirana saradnja tokom boravka maloletnika u ustanovi ne postoji. Saradnja sa sudom i medicinskim ustanovama procenjuje se kao korektna.

Saradnja sa porodicom moguća je tokom trajanja poseta. Osoblje ističe da tamo gde ima potrebe vaspitači obavljaju razgovor sa porodicom, a kada je reč o maloletnicima sprovodi se već pomenuta porodična grupna i individualna terapija.

PREPORUKE

- Osoblje Zavoda i centara za socijalni rad podsticati da sarađuju i da, kroz primenu direktnog i indirektnog tretmana, ostvare što kvalitetniju pripremu maloletnika za normalnu reintegraciju u društvo;
- nastaviti sa započetom praksom intenzivnijeg rada sa porodicom osuđenika.

20

VI – OSOBLJE

Služba za prevaspitanje broji 20 ljudi, od čega ih je šestoro na određeno vreme. Struktura zaposlenih prema zadacima koje obavljaju u okviru službe za tretman je sledeća: odeljenje za prijem – 3 radnika (sociolog, pedagog i psiholog); vaspitno korektivni rad – 8 vaspitača (6 u zatvorenom i 2 u otvorenom odeljenju), po obrazovanju 4 specijalna pedagoga, 1 andragog, 2 psihologa, 1 političke nauke; obrazovni rad – 4 (1 prof. mašinske grupe predmeta i 1 informatike, 2 instruktora srednje stručne spreme, stolar i bravar); slobodne aktivnosti – 2 radnika (profesori fizičke kulture); 1 psihoterapeut (specijalni pedagog); 1 administrativni radnik srednje stručne spreme i načelnica (specijalni pedagog). Kada je reč o starosnoj strukturi zaposlenih treba reći da je kadar podmlađen, ali ima i onih koji su sa dugogodišnjim iskustvom u ovoj ustanovi. Struktura prema polu je poboljšana, u smislu većeg broja zaposlenih ženskog pola. Od 20 zaposlenih, 6 su žene, od kojih jedna vaspitač u zatvorenom odeljenju, a i načelnica službe je ženskog pola. Na pitanje, da li smatraju da postoje značajniji problemi na relaciji sa osuđenima, a koji proizilaze iz rodne uloge, odgovor je bio negativan. Ovaj podatak doprinosi razbijanju predrasuda da se na poslovima koji zahtevaju neposredan kontakt sa osuđenima ne mogu zapošljavati osobe ženskog pola.

Služba za obuku i upošljavanje od predviđenih 27, ima uposleno 21 lice. Nedostaju 4 instruktora za rad u radionicama, 1 u okviru voznog parka i 1 zadužen za opšte poslove van ustanove. Uglavnom svi zaposleni imaju V stepen stručne spreme, dok načelnik službe i inženjer poljoprivrede zadužen za rad na ekonomiji, imaju visoko obrazovanje. Osoblje smatra da i sa trenutnim brojem instruktora (9) uspevaju da organizuju rad sa osuđenima po radionicama. U okviru grupe pitanja koja se odnose na uslove i bezbednost na radu, dobili smo odgovore da nije bilo značajnijih povreda kao i da osuđenici nisu u kontaktu sa opasnim mašinama i materijalom. Međutim, osoblje je skrenulo pažnju na činjenicu da lice zaposleno na poslovima HTZ već tri godine praktično izostaje sa posla. Iako zaposleni tvrde da su se oko ovog problema obraćali višim instancama, još uvek nisu dobili nikakav odgovor. U odnosu na položaj ove službe u ustanovi, uglavnom smatraju da se njihovo mišljenje oko zalaganja za konkretnog osuđenika uzima u obzir. Osoblje je izrazilo nezadovoljstvo kada je reč o visini plata, a problematičnim smatraju i snižavanje kriterijuma za prijem na ova radna mesta. U budućnosti predstoji problem oko upošljavanja instruktora, jer se više ne školuje kadar za zanimanja koja se organizuju u ustanovi. Osoblje smatra da su reforme nužne i da se dobro krenulo. Međutim, iz njihovog ugla, stalo se u trenutku kada je potrebno opšte ideje konkretizovati i realizovati. Tačnije, zbunjuje ih što se ne zna šta je cilj kada je reč o radu ove službe: „...da li je bitna obuka ili profit, mi to moramo da znamo: ako ugovorimo neki posao, odgovorni smo pre svega prema naručiocu posla.. ne mogu ja u takvoj situaciji da najbolje radnike gubim zbog toga što je zaslužio bolji režim pa raspoređen na režijske poslove, ili gori režim, pa mora u OPN. Ne može tri meseca da bude jedan cilj, pa posle par meseci drugi... neka se dogovore šta je cilj“. Kada je reč o odnosu sa osuđenima pripadnici ove službe ističu da nemaju nikakvih problema, da ih osuđenici cene i poštuju, i o svemu se dogovaraju. Međutim, česti međusobni obračuni između osuđenih, stvaraju stresne situacije za osoblje. Inače, osoblje svih službi nam je skrenulo pažnju da dugogodišnji rad u ovakvim ustanovama ima za posledicu vrlo česte psihosomatske probleme kod zaposlenih, česta su bolovanja i sl.

Služba za obezbeđenje trenutno ima 93 zaposlena, a u planu je prijem još 15 lica. Zbog specifičnosti poslova koje obavljaju i stalne izloženosti bezbednosno rizičnim situacijama, većina zaposlenih smatra da nisu vrednovani na adekvatan način, ni od strane drugih kolega u ustanovi, ni od države. Treba istaći da u sektoru obezbeđenja zaista postoje ozbiljni, sistemski problemi koje Ministarstvo mora da reši u najhitnijem periodu.

Odgovori na grupe pitanja koja se odnose na zadovoljstvo poslom, kao i psihosocijalnom klimom u ustanovi, ne mogu se pozitivno oceniti. Osoblje smatra da je obavlja visoko stresan posao, prevashodno zbog promenjene strukture i povećanja broja vaspitanika sa kombinovanim problemima – nasilna krivična dela, zloupotreba PAS, poremećaji ličnost... Zvaničan sistem teško se nosi sa ukupnom situacijom što je u tesnoj vezi sa problemom jakih neformalnih grupa. Međutim, ima zaposlenih koji smatraju da uzrok svih problema leži u lošim međuljudskim odnosima u kolektivu. Smatraju da obim i snaga neformalnog sistema osuđenika donekle odražava i postojanje slabosti sa druge strane. Ono što je sigurno, jeste da se socijalno ponašanje uči po modelu i to, kako onom koje je ponuđeno u široj, tako i užoj sredini. Mnoga istraživanja potvrđuju visoku pozitivnu korelaciju između međusobnih odnosa zaposlenih i psihosocijalne klime među vaspitanicima. U prilog ovome su i znatno otvorenije izjave zaposlenih o postojanju korupcije u svim ustanovama, pa i u ovoj. Neki od zaposlenih vrlo otvoreno su tvrdili da se mobilni telefoni i PAS ne unose samo u paketima, te da statistika ukazuje samo na otkrivene slučajeve. Sami osuđenici su potvrdili da ima privilegovanih osuđenika, i da kriterijumi nisu isti za sve. U

2009, dva radnika su disciplinski kažnjena prestankom radnog odnosa, a dva otkaza su inicirana od strane zaposlenih. Konfrontacije su prisutne i između pojedinih službi. Iako služba za tretman treba da utvrđuje program postupanja prema osuđenom i usklađuje rad ostalih službi, iz razgovora sa vaspitačima smo shvatili da to vrlo često nije tako. To se posebno odnosi na osuđena lica koja su u OPN.

Kada je reč o profesionalnoj i ličnoj kompetentnosti zaposlenih, ukupno gledajući, ona je zadovoljavajuća samo u smislu stepena i vrste obrazovanja. Kada je reč o edukacijama, situacija je nešto bolja nego u prethodnom periodu, ali i dalje većina zaposlenih nije osposobljena za primenu različitih oblika grupnog rada ili savremenih metoda. Kao razlog što nisu uključeni u dodatnu edukaciju i usavršavanje, zaposleni uglavnom navode nedostatak materijalnih sredstava, međutim, neki ističu da sredstva postoje, ali uvek za iste, privilegovane pojedince.

PREPORUKE

- Permanetno podsticati svo osoblje da upotpunjuje znanja i stručnu sposobnost kroz kurseve, seminare i savetovanja; insistirati na primerima pozitivnog rukovođenja, doslednosti u postupanju sa osuđenicima, na većoj efikasnosti i angažovanom pristupu poslu;
- u što kraćem roku pronaći odgovarajuću, kompetentnu osobu za mesto upravnika Zavoda (umesto trenutnog, privremenog rešenja), koji bi počeo dugoročno da se bavi evidentnim problemima u funkcionisanju službi, a naročito poremećenim međuljudskim odnosima.

Okružni zatvor u Leskovcu

Datum posete:	9. i 10. mart 2010. godine
Tip ustanove:	poluotvorena
Populacija:	punoletni muškarci
Kapacitet:	225
Broj osuđenika:	257
Broj pritvorenika:	60

I – KVALITET I USLOVI ŽIVOTA

a) Arhitektonsko-tehnički uslovi, opremljenost, ventilacija i osvetljenje, sanitarni uslovi i higijena

U odnosu na prethodnu posetu, većina promena je u direktnoj vezi sa brojem osuđenika. Tačnije, broj osuđenika prevazilazi smeštajne kapacitete ustanove, pa je u gotovo svim delovima zatvora manje prostora po osuđeniku, sobe su pretrpane krevetima, u prijemnom odeljenju se često spava i na podu, jedan dnevni boravak je istovremeno i spavaonica, broj tuševa i toaleta je nedovoljan itd. Deo zgrade zatvorenog odeljenja i dalje ima funkciju stacionara sa istim rasporedom kao u prethodnoj poseti (tzv. II paviljon), ali je povećanjem broja osuđenika koji su zavisnici od psihoaktivnih supstanci, najveća skučenost prostora upravo ovde (trenutno 25 osuđenika). U ovom, ali i u I paviljonu, i dalje postoje kreveti na sprat. egzistiraju. Situacija je, kao i ranije, nešto bolja u III paviljonu koji, čini se, ima funkciju pojačanog nadzora (s obzirom na strukturu osuđenika i tretman), mada se formalno ne vodi kao takvo odeljenje. U osam soba je, u vreme naše posete, bilo smešteno 18 lica, što III paviljon čini veoma poželjnim među osuđenima koji imaju zatvoreni tretman. Sobe su četvorokrevetne, sa toaletima i tekućom vodom, a dozvoljeno je i unošenje tehničke opreme. U toaletima su i dalje česme bez lavaboa, odnosno direktno iznad sanitarnog mesta. Najteži uslovi su u I paviljonu koji raspolaže sa samo tri velike sobe (dve sa po 10 kreveta i jedna sa 18 kreveta), pa je u jedan dnevni boravak ubačeno 8 kreveta, kako bi se omogućio smeštaj, u trenutku naše posete, ukupno 44 osuđenika. Dnevna svetlost i ventilacija problem su svih paviljona u zatvorenom delu; podovi, zidovi, stolarija i nameštaj su u jako lošem stanju, a ormariće za lične stvari i dalje nema svaki osuđenik. Kupatila i toaleti zahtevaju hitno renoviranje.

U zgradi gde su zatvorenici u polutvorenom i otvorenom režimu, uslovi su nešto bolji, jer su sve prostorije (sobe, hodnici i kupatila) velike, što stvara osećaj prostornosti, mada je i ovde problem, prenaseljenost. Boljem utisku doprinosi i upadljivo bolja provetrenost i prirodna svetlost, kao i kakva-takva opremljenost nameštajem. Međutim, sobe (na spratu) i dnevni boravak (u prizemlju) su odvojeni rešetkama, tj. vratima koja se preko dana zaključavaju, pa su osuđenici prinuđeni da najveći deo vremena provode u dnevnom boravku koji je ujedno i trpezarija. Situacija je nešto povoljnija u letnjem periodu, kada im je umesto dnevnog boravka na raspolaganju i veliko, uređeno dvorište. Ovakvo rešenje smatramo neprikladnim i nedozvoljenim maltretiranjem osuđenika, jer smo stekli utisak da je osmišljeno kako bi olakšalo posao osoblju zatvora.

Gotovo svi osuđenici su izneli značajne primedbe na mogućnost održavanja higijene i nedostatak tople vode što smo i sami uočili, jer, primera radi, za oko 120 osuđenika u otvorenom odeljenju vodu greju samo dva bojlera.

Treba istaći da su svi eksterni prostori uređeni, a od nedavno i bezbednosno poboljšani. Ipak, velika i prostrana šetališta sa koševima, teretanom, zelenilom i klupama, čine se nedovoljno iskorišćena.

b) Kuhinja, trpezarija i ishrana zatvorenika

Ovaj aspekt je još uvek vrlo sporan. U zatvorenom delu i dalje nema trpezarije i uglavnom se obeduje u sobama. U nekakvoj priručnoj prostoriji osuđenici sa skromnim higijenskim sredstvima nakon obroka peru sudove, i to posuđe zadržavaju kod sebe, što svakako nije adekvatno, niti higijenski. Međutim, osuđenici se na to nisu toliko žalili koliko na neažurnost oko zamene "kontejnera" za smeće gde se bacaju ostaci hrane. Nekad se toliko dugo ne prazni da smrad postaje nepodnošljiv, a, što je još ozbiljnije, vrlo izvesno može dovesti do zaraze i bolesti.

U otvorenom–poluotvorenom delu se nalazi centralna kuhinja koja je vrlo loše opremljena, pod je devastiran, a ostava i pomoćna prostorija su sumnjive čistoće. Trpezarija je, takođe, sa dotrajanim podom i ruiniranim nameštajem, a zbog činjenice da se koristi kao dnevni boravak, upadljivo je zagušljiva i zadimljena, ali i prljava.

Za razliku od prošlog puta, zatvorenici su imali ozbiljne pritužbe na kvalitet i količinu hrane. Na osnovu uvida u jelovnike, u ishrani nedostaju mleko i mlečni proizvodi, voće, kolači, ali ni druge namirnice nisu zastupljene u dovoljnoj meri. Kao instruktor je nedavno zaposlen jedan mladi kuvar, koji se teško nosi sa ogromnim problemima u snabdevanju i pripremanju hrane za ovako brojnu populaciju. Za pomoćnike ima 4 osuđenika, koji su bez sanitarnih knjižica. Radnici u kuhinji nemaju ni uniforme, a higijenski aspekt je generalno, krajnje problematičan.

Zbog centralizovanog načina nabavke namirnica (Uprava za izvršenje krivičnih sankcija oglašava tender za izbor dobavljača za sve zatvore u Srbiji), povremeno dolazi do velikih problema u snabdevanju i tada su zatvori prinuđeni da redukuju i kvalitet, i količinu hrane. Iako Okružni zatvor u Leskovcu ima sopstvenu ekonomiju i farmu čiji se proizvodi koriste za ishranu osuđenika, njihova količina ni izbliza ne zadovoljava potrebe. Uz to, postoje i sumnje da se nekim proizvodima nelegalno trguje van ustanove. Bez obzira na osnovanost ovakvih sumnji, činjenica je da se u periodima kad dobavljač kasni sa isporukom namirnica, zatvor suočava sa nerešivim problemom koji može da izazove revolt i pobunu osuđenika i ozbiljno ugrozi internu i eksternu bezbednost.

c) Medicinska nega zatvorenika

U odnosu na raniji period, broj osoblja u medicinskoj službi je povećan zapošljavanjem još dva medicinska tehničara (sada ih je ukupno troje). Jedan od njih je u stalnom radnom odnosu, a drugi je uposlen honorarno već treću godinu zaredom, kao pojačanje zbog velikog broja zavisnika od PAS. Psihijatar i dalje dolazi u ustanovu dva puta nedeljno, ali nam je rečeno da ova osoba za to ne prima nikakvu nadoknadu, već to čini isključivo iz kolegijalnih razloga. Od 2006. godine u zatvoru je stalno zaposlena jedna doktorica opšte prakse.

Bez obzira na kadrovsko pojačanje, medicinska služba ne pokriva svih 24 sata u ustanovi. Ipak, lekarka dolazi po pozivu i van radnog vremena, a dobra je saradnja i sa Službom hitne pomoći, kao i sa specijalističkim službama i Opštom bolnicom u gradu, pa u zdravstvenom zbrinjavanju osuđenika nema većih problema. Neki od njih su nam se, međutim, požalili na medicinsko osoblje, kako u pogledu ažurnosti, tako i zbog neodgovarajućeg odnosa koji često doživljavaju kao ponižavajući. Novina je da su od skoro uvedene i razne dodatne evidencije (protokol povreda na radu, ampulirane i metadonske terapije, knjiga zavisnika, infektivnih bolesti, samopovređivanja i samoubistava...). I dalje se ne vodi posebna evidencija povreda zadobijenih u sukobima zatvorenika, ili od strane službenika obezbeđenja, pa se ne zna tačan broj lakših telesnih povreda. Težih povreda, po rečima nadležnih, nije bilo, kao ni pokušaja samoubistva.

Medicinsko osoblje navodi da su sve protokole sami napravili, jer ne postoji standardizovana dokumentacija, što je veliki problem. Naime, kao i ostali zaposleni u zatvorima, i medicinski radnici su službenici Ministarstva pravde, ali njihov rad u profesionalnom smislu kontroliše inspekcija Ministarstva zdravlja. Tako, inspekcija resornog ministarstva (pravde) insistira da se vodi dokumentacija čiji izgled i sadržaj nisu propisali, dok inspekcija Ministarstva zdravlja nalazi da ona nije dobra, i zahteva da se uskladi sa njihovim protokolima koji važe za sve zdravstvene ustanove. Ovaj primer još jednom potvrđuje da između različitih ministarstava u Vladi ne postoji neophodna saradnja, na šta Helsinški odbor neprestano ukazuje u svim svojim izveštajima.

Zbog različitih vrsta tretmana koje imaju osuđenici, medicinska dokumentacija je locirana na tri različita mesta u prostorijama gde se obavljaju zdravstveni pregledi.

Pregledi se obavljaju bez prisustva pripadnika obezbeđenja. Osuđenik-pacijent ima pravo da odbije predloženu medicinsku proceduru ili terapiju, i u tom slučaju se pravi beleška koju osuđenik potpisuje. Prema rečima osoblja to se retko dešava, jer uglavnom uspevaju da ih ubede u neophodnost i dobrobit lečenja.

Stacionar je i dalje organizovan tako što su narkomanski zavisnici odvojeni od somatskih i slabo pokretnih pacijenata. Takođe, posebno su izdvojeni i zavisnici koji su na metadonskoj terapiji.

U vreme posete, među zatvorskom populacijom bila su 4 dijabetičara, od kojih je 3 na insulinskoj terapiji, 36 kardiovaskularnih bolesnika, 27 zatvorenika su zaraženi hepatitis C virusom, 2 su HIV pozitivni, a postoje i dva osuđenika sa dijagnozom šizofrenije (1 u otvorenom i 1 u zatvorenom odeljenju). Ukupno je oko 100 zavisnika od PAS (16 – alkoholičari, 85 – narkomanski zavisnici).

Od 2008. godine lekarka i jedan medicinski tehničar su edukatori kolegama iz zdravstvene i službe obezbeđenja u drugim zatvorima na temu „Prevenција HIV i polno prenosivih bolesti u penalnim ustanovama“. Nakon što su sami prošli ovu edukaciju, organizovali su odgovarajuće predavanje zaposlenima u ovom zatvoru (uglavnom služba obezbeđenja i vaspitači), ali i osuđenimcima. Sem pomenutog, osoblje ove službe je prošlo i edukaciju o metadonskom programu. Inače, ovaj program se primenjuje samo prema osuđenimcima koji su pre dolaska u zatvor počeli sa metadonskom terapijom, i čije kontrole obavljaju specijalisti koji su je i odobrili. Trenutno se na metadonskoj terapiji nalazi 21 osuđenik, i svi se redovno vode na kontrolne preglede u Niš i Leskovac. Metadon dobijaju isključivo u zatvorskoj ambulanti, u prisustvu medicinskog osoblja.

Za razliku od ovih osuđenika, drugi zavisnici nisu u mogućnosti da uđu u metadonski program, pa se njihovo lečenje i odvikavanje sprovodi lekovima koje zatvor ima na raspolaganju. Više osuđenika nam se požalilo na nejednak tretman u tom smislu, pa smatramo da bi Mi-

nistarstvo zdravlja moralo da obezbedi jednak pristup lečenju i medicinskim procedurama svim zatvorenicima.

Osim toga, smatramo da praksa trebovanja lekova unapred, za narednu godinu, nije prihvatljiva zbog velike fluktuacije osuđenika. Ovaj period bi svakako trebalo skratiti, i prilagoditi ga različitim tipovima ustanova za izvršenje krivičnih sankcija. Budući da se u Okružnom zatvoru u Leskovcu dominantno izražavaju kazne do jedne godine, treba omogućiti trebovanje lekova makar na šest meseci, kako uprava ne bi dolazila u situaciju da kupuje lekove za osuđenike koji u međuvremenu stignu u zatvor. Nije jasno ni zašto postojeća procedura pribavljanja saglasnosti od strane Specijalne zatvorske bolnice traje toliko dugo, da uprave zatvora nemaju drugo rešenje nego da kupe lekove iz sopstvenih sredstava? I šta se dešava ako zatvor nema u datom trenutku sredstva? Ko snosi odgovornost za nepružanje odgovarajuće zdravstvene pomoći? Ovo su veoma ozbiljna pitanja koja zahtevaju hitno pronalaženje rešenja i dogovora između ministarstava pravde i zdravlja, kao i Republičkog zavoda za zdravstvenu zaštitu.

PREPORUKE

- Smanjiti broj osuđenika u zatvoru;
- obezbediti sredstva za renoviranje najugroženijih delova zatvora, imajući u vidu realni kapacitet i mogućnost rasterećenja koja će se otvoriti izgradnjom novih zatvora u Srbiji;
- urgentno obezbediti sredstva za renoviranje kuhinje i trpezarije, zatvorenog odeljenja i pojedinih kupatila i toaleta;
- izmestiti slavine za tekuću vodu u sobama III paviljona, koje se nalaze iznad sanitarnog mesta, na prikladniju poziciju;
- hitno obezbediti sredstva za poboljšanje ukupne higijene u zatvoru, i preduzeti potrebne mere za sanitarnu ispravnost kuhinje i osoblja;
- poboljšati kvalitet ishrane;
- omogućiti svim osuđenima ormarićime za lične stvari;
- obezbediti bolje veštačko osvetljenje i bolju provetrenost;
- postići adekvatna rešenja između nadležnih ministarstava, u vezi sa zdravstvenom zaštitom osuđenika;
- standardizovati medicinsku dokumentaciju i formulare na nivou svih ustanova, a koja je vezana za specifičnosti zatvorske populacije;
- u skladu sa materijalnim mogućnostima poboljšati opremljenost ambulante;
- izbaciti krevete na sprat u stacionarnom delu ustanove.

II – BEZBEDNOST

Statistika o vrsti prestupa za 2009, upućuje na zaključak da je najviše bekstava i pokušaja bekstva (36), a zatim zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (29). Uz događaje pomenute u uvodu ovog izveštaja, i ovi podaci ukazuju da eksterna bezbednost zahteva viši stepen, što je verovatno i doprinelo relativno skorom postavljanju reflektora i žičane ograde oko ustanove. Ovo, s jedne strane, nije u skladu sa zakonskim propisima predviđenim za ovaj tip ustanove, ali u trenutnim okolnostima to se izgleda čini nužnim. Treba istaći da se vd upravnik, po našem mišljenju, odlično snalazi u izuzetno teškim i složenim okolnostima na koje je naišao. Još je značajnije što sami osuđenici smatraju njegov rad uspešnim, iako navode da su neki problemi i dalje prisutni i strahuju da će se stanje „vratiti na staro“ kad on ode.

U tom smislu, očito je da ljudski faktor predstavlja najslabiju kariku kad je reč o bezbednosti. Mada nemamo informaciju iz kog su tretmana lica koja su pokušala bekstvo ili pobegla, sve navedene činjenice mogu ukazivati i na lošu procenu osoblja i stručnog tima, ali i na korupciju. S druge strane, i statistika (a koja ukazuje samo na one otkrivene slučajeve) o broju zloupotreba PAS, takođe, upućuje na propuste na strani osoblja i to, ne samo službe obezbeđenja.

Statistika međusobnih konflikata osuđenika i tuča (22), kao i samopovređivanja (12) i samoubistva, svedoči da ni interna bezbednost nije na visokom nivou. Smatramo da bi zaposleni više pažnje trebalo da pridaju merama prevencije, a ne samo kažnjavanju. Statistika disciplinskih prestupa ukazuje da je u 2009, bilo 227 osuđenika koji su disciplinski kažnjeni (20 odsto samice, oko 60 odsto oduzimanje pogodnosti).

Nakon suspenzije većeg broja zaposlenih, službi obezbeđenja je upućena privremena pomoć iz drugih zatvora, a u vreme naše posete je bio u toku prijem 6 komandira. To svakako nije dovoljno, jer u ovoj službi procenjuju da su trenutne potrebe 15–20 novih radnika, uz one koji su već zaposleni. Prisustvovali smo situaciji u kojoj je jedno vozilo sa osuđenikom ostalo nasred autoputa zbog kvara, a da zatvor nije imao drugo vozilo da pošalje. Problem je razrešen tako što su kolege iz Vranja poslale svoju “maricu”, ali je ovaj slučaj indikativan za shvatanje sa kakvim se sve problemima suočavaju zatvorske uprave i do kakvih ozbiljnih bezbednosnih problema može da dođe, ukoliko država urgentno ne obezbedi sredstva za podizanje bezbednosti, kako u zatvorima, tako i van njih. Tome treba dodati i neshvatljivo ignorantski odnos prema radnicima službi obezbeđenja, koji rade u teškim i stresnim uslovima, bez kompletnih uniformi, sa nedopustivo velikim brojem sati prekovremenog rada, bez adekvatne medicinske zaštite i kontinuirane kontrole psihofizičkog stanja i sa niskim primanjima. Pri takvom stanju stvari, ne treba da čudi ni raširena korupcija, ni upotreba prekomerne sile.

Istovremeno, svi pomenuti problemi uslovljavaju neodgovarajući tretman osuđenika, od uskraćivanja pojedinih prava zbog održavanja bezbednosti, preko neopravdanog razmeštaja u različite režime, do dodele/oduzimanja radnih obaveza. Kao primer navodimo i podatak da je u dve sobe I paviljona instaliran video nadzor, sa objašnjenjem da se, na taj način, prate neki osuđenici skloni suicidu, ali da to zahtevaju i bezbednosni razlozi, jer je spoljni zid nesolidne građe. Kamere se nalaze i u dve samice koje nemaju tu funkciju već duže od godinu dana, jer su pretvorene u dvokrevetne sobe. Bez obzira na to, nekoliko dana pre naše posete došlo je do smrtnog slučaja, za koji se sumnja da je bio posledica predoziranja. Istraga o ovom događaju je u toku. Zatvoren deo je, inače, pokriven sa 16 kamera, a na ulazu u ovaj objekat se nalazi i novi metal-detektor, kao i kontrolni centar video nadzora.

PREPORUKE

- Obezbediti optimalnu kadrovsku popunu službe obezbeđenja, prema aktuelnoj potrebi zatvora;
- obezbediti bolje uslove za rad (npr. nadstrešnice za komandire koji izvode zatvorenike u dvorišta i sl); obnoviti vozni park, obezbediti letnje i zimske uniforme u dovoljnoj količini;
- organizovati bolju zdravstvenu zaštitu osoblja, naročito prevenciju, i na nivou Uprave za izvršenje krivičnih sankcija razmotriti mogućnosti za uvođenje obaveznih kontrolnih pregleda i psihološke podrške zaposlenima;
- edukacijom osoblja iz oblasti posredovanja, nenasilne komunikacije, medijacije i sl. unapređivati kompetentnost i profesionalizam osoblja;
- omogućiti zaposlenima iz službi obezbeđenja svih zatvora da sarađuju i razmenjuju iskustva, kao i da posete odgovarajuće ustanove u okruženju i u razvijenim evropskim državama, kako bi se upoznali sa drugačijim standardima i bili u mogućnosti da preuzmu ili osmisle nove primere dobre prakse.

III – ZAKONITOST POSTUPANJA

28

Okružni zatvor kao ustanova poluotvorenog tipa po zakonu treba da prima osuđene na kaznu zatvora do godinu dana. Međutim, praksa pokazuje da se na izdržavanju nalaze i lica koja su osuđena na duge kazne, kao i lica koja se iz bezbednosnih razloga upućuju iz većih kazneno–popravnih zavoda (za šta postoje rasporedna rešenja). Kako nam je rečeno, od nedavno ovakva praksa nije više toliko masovna, tako da se u ovom trenutku u leskovačkom zatvoru nalazi samo desetak lica sa dužim kaznama. Prema statistici iz 2009. godine, uočavamo da na izdražavanju zatvorske kazne ima i 13 mlađih punoletnih lica, uzrasta od 18. do 21. godine. U trenutnoj situaciji, zbog prevelikog broja osuđenika, prekršajno i krivično kažnjene osuđenike nije moguće fizički odvojiti.

Ono što je još značajnije, tiče se osuđenika koji su u zatvorenom tretmanu. Naime, sem vremena predviđenog za šetnju, ova lica sve vreme borave u zatvorenim, prenaseljenim i zagušljivim prostorijama bez ikakvih aktivnosti i organizovanih sadržaja. Već smo pomenuli da su i osuđenici u otvorenom/poluotvorenom tretmanu prinuđeni da svo slobodno vreme provode u trpezariji – dnevnom boravku. U nekim ustanovama ovakav tretman i uslove imaju lica u odeljenju pojačanog nadzora, a ni tada nije zakonski dozvoljeno uskratiti im svakodnevne aktivnosti.

Na osnovu svedočenja zatvorenika iz III paviljona, zaključili smo da su veoma zadovoljni svojim statusom i zato što se „ne mešaju sa *Ciganima* iz I paviljona“. Čini se da je u zatvorenom delu ustanove došlo do diferencijacije zatvorske populacije i na osnovu etničke i socijalne pripadnosti. Utisak je da su u I paviljonu pretežno smeštena lica romske nacionalnosti i socijalno nižih grupa, dok smo u III paviljonu primetili urbane mladiće, uglavnom narko–dilere, što može

ukazivati na segregaciju. Međutim, diskriminacija nije prisutna prema Albancima, što su nam potvrdili i oni, i osuđenici srpske nacionalnosti, kao i osoblje.

Tokom obilaska, u svim prostorijama smo uočili primerke kućnog reda. Osuđenici su nam rekli da je to stavljeno „pre tri dana”, ali su svi potvrdili da su u prijemnom odeljenju dobili iscrpne informacije koje se odnose na njihova prava i obaveze. Iz razgovora sa osobljem smo zaključili da se ne vodi posebna evidencija molbi i žalbi osuđenika već se prosleđuju osoblju službe na koje se iste odnose. U svim objektima ima poštanskih sandučića sa kovertama.

Smatramo da je veliki nedostatak što u matičnoj službi radi samo jedno lice, i to sa srednjom stručnom spremom. Iako deluje da se dobro snalazi sa zakonskim propisima i obimnom dokumentacijom, smatramo da je neophodno obezbediti bar još jednu osobu pravne struke u ovoj službi, imajući u vidu veliki broj osuđenika i promenjenu strukturu. Ozbiljne posledice koje mogu nastati usled, npr. pogrešno obračunatog vremena izdržavanja kazne, propusta u komunikaciji sa sudovima i policijom i sl., povlače i zakonske konsekvence, što uslovljava visok stepen stresa i preveliku odgovornost. Osim toga, u ovoj situaciji je praktično nemoguće da jedini zaposleni ode na bolovanje, ili koristi godišnji odmor, što predstavlja povredu njegovih prava i dodatnu frustraciju u vršenju svakodnevnog posla. Pri tom, nenamerno davanje pogrešne informacije osuđeniku, takođe je povreda prava, pa se za ovu službu hitno mora pronaći funkcionalnije rešenje.

Zatvorenici sa kojima smo razgovarali uglavnom ističu da razlozi za pritužbe na zakonitost i dalje postoje, ali da se to pravo retko koristi, jer većina zatvorenika ima kratke kazne i „neće da se zamera osoblju“. Ovakvo razmišljanje je, takođe, indikativno i budući upravnik bi trebalo da se ozbiljnije posveti proverbi tačnosti takvih navoda.

Iako su neki zatvorenici izrazili sumnju u vođenje tzv. osuđeničkog depozita, tokom razgovora sa nadležnima u računovodstvu smo se uverili da se sve uplate i isplate uredno vode, i da nema upadljivih propusta koji bi omogućavali zloupotrebu novca osuđenika. Ipak, na osnovu letimičnog uvida u neke račune iz kantine, smatramo da bi trebalo preispitati ugovor i poslovanje sa trgovinom iz koje se nabavlja roba za osuđenike, kao i pretpostavku da se radi o najpovoljnijem ponuđaču ovih usluga.

PREPORUKE

- Omogućiti transparentnost i dostupnost zakonskih i podzakonskih odredbi u vezi prava i obaveza osuđenika i to u obliku i na način da ih jasno razumeju;
- zatvorenicima garantovati efikasne žalbene postupke u svakom slučaju kada smatraju da postoji povreda nekog njihovog prava.

IV – RESOCIJALIZACIJA

U oblasti resocijalizacije osuđenika nisu učinjene neke značajnije promene. Čak i povećanje broja osoblja nije značajnije doprinelo kvalitetu, zbog toga što se broj osuđenika drastično povećao. U trenutku naše posete bilo je ukupno 257 osuđenika na 5 vaspitača. U otvorenom–poluotvorenom odeljenju, gde ima oko 120 osuđenika, rade dva vaspitača. U zatvorenom odeljenju, sa više od 100 osuđenika rade 3 vaspitača, s tim što psiholog radi i u prijemnom odeljenju, a i u ulozi vaspitača. Od osuđenika smo saznali da vrlo retko kontaktiraju svog vaspitača, da se vaspitači često menjaju i da kriterijumi za prelazak u bolji režim nisu isti za sve osuđenike. Posebno im smeta što se isto tretiraju oni koji su na izdržavanje kazne došli sami i oni koji su privedeni. Takođe su kazali da dužina kazne i težina dela nije u svim situacijama značajan kriterijum prilikom razvrstavanja.

Dakle, prvi problem kvalitetnijeg rada tiče se nedostatka kvalifikovanog osoblja u službi za tretman, tačnije prevelikog broja osuđenika u vaspitnim grupama. To svakako ne pruža uslove za primenu različitog pristupa i orijentacije u tretmanu, reflektuje se na mogućnost broja i dužinu individualnih razgovora sa svakim osuđenikom, grupnih sastanaka i sl. Vrlo često, raspoređivanje i rekategorizacija osuđenih nužno je rukovođena brojem slobodnih mesta po odeljenjima, a ne kriterijumima koji su značajni s aspekta resocijalizacije. Pomenuli smo da nekad nije izvodljivo odvajanje prekršajno i krivično kažnjenih osuđenika, kao ni onih koji su sa dugim vremenskim kaznama.

Drugi problem koji smatramo vrlo značajnim je nedostatak odgovarajućih sadržaja i organizovanih aktivnosti i to, kako u otvorenom, tako i u zatvorenom odeljenju. Osuđenici su upućeni samo na prenatrpane dnevne boravke (otvoren 1 i zatvoreno 2 dnevna boravka) sa po jednim televizorom. Biblioteka i dalje nema zadovoljavajući kvalitet, ali osuđenici su nam rekli da knjige koje žele da čitaju dobijaju prilikom poseta i da je to najmanji problem. Osuđenici iz otvorenog tretmana leti vreme mogu da provode napolju, gde imaju i mogućnost da na terenima upražnjavaju timske sportove. U zatvorenom odeljenju, i leti i zimi osuđenici takve sadržaje upražnjavaju isključivo u vreme šetnje. Kolektivni smeštaj ovih osuđenika na tako malom prostoru, uz sve ostale okolnosti i uslove koji su ispod granica dostojanstva, sasvim sigurno su u direktnoj vezi sa postojanjem neformalnog sistema osuđenika, međusobnih sukoba i incidenata. I uprava i osuđenici kažu da neformalne grupe i dalje postoje, ali u znatno manjoj meri otkad je desetak osuđenika premešteno u Niš krajem prošle godine.

Podsetili bismo da se osuđeni razvrstavaju u zatvoreno odeljenje, jer im je potreban intenzivniji program postupanja. Iako smo u prethodnom izveštaju istakli da je pozitivno što se poradilo na postavljanju koševa, formiranju teretane i stolova za stloni tenis, iznenadila nas je činjenica da čak i ovi minimalni sadržaji ne funkcionišu iz krajnje banalnih razloga: lopte za basket su probušene, reketi za stoni tenis polomljeni i sl. Svesni smo da organizacija određenih sadržaja zavisi od materijalnih sredstava, ali je sigurno da neke aktivnosti ne traže prevelika sredstva i da ih je moguće organizovati ali, izgleda, nedostaju dobra volja i inicijativa zaposlenih.

Primitili smo da je broj nepismenih i onih koji nemaju ni osnovnu školu značajan (oko 40), a inicijativa i organizacija njihovog opismenjivanja svakako ne zahteva velika materijalna ulaganja. Ovakva aktivnost bila bi mnogostruko korisna. Sem nepismenih, mogli bi se uključiti i pismeni osuđenici koji bi imali ulogu edukatora ili asistenata–saradnika što bi svakako doprinelo njihovom osećaju korisnosti. Takođe, obaveza ovakve vrste prevenirala bi dokolicu i besposličejne određenog broja osuđenika. Posao vaspitača podrazumeva i motivaciju osuđenika, planiranje

i organizaciju ovakvog vida opismenjivanja i drugih aktivnosti u kojima bi učestvovali osuđenici. Angažovanje po ovom pitanju, na ovakav ili neki drugi način, moglo bi da se uvede kao uobičajena praksa s obzirom na očiglednu tendenciju prisustva vrlo niskog obrazovnog nivoa osuđenika koji se nalaze ne samo u ovoj, već gotovo u svim ustanovama. Korak više, svakako bi bila i mogućnost obezbeđivanja diplome o završenom osnovnom obrazovanju, ali to je već složeniji problem koji bi zahtevao uključivanje i drugih karika u sistemu i saradnju sa faktorima izvan ustanove. Kada je reč o srednjoškolskom obrazovanju, od ukupnog broja osuđenika oko trećina ima potrebu za ovim obrazovanjem, a ostali su sa završenim 3. ili 4. stepenom stručne spreme. Dakle, značajan je broj i osuđenika koji imaju potrebu za stručnim osposobljavanjem.

Na ovo se nadovezuje i problem obuke i radnog angažovanja. Prevelik broj osuđenih stvara problem i za, inače skromne, mogućnosti obuke i radnog angažovanja osuđenih. Situacija nije bitno drugačija od prošlog puta, ako ne i lošija. Naime, od uprave smo saznali da se od nedavno ne praktikuje radno angažovanje osuđenika van ustanove. Tokom sprovođenja istrage o korupciji, utvrđeno je da se radna mesta van ustanove „kupuju“: osuđenici koji imaju novac, u „dilu“ sa poslodavcem kupovali su svoju slobodu – formalno su bili radno angažovani, a zapravo su vreme provodili na slobodi. Ovakva situacija negativno se odražavala na mnoge aspekte, a pre svega na percepciju o postojanju privilegovanih osuđenika, korumpiranog osoblja i različitih kriterijuma. Vršilac dužnosti upravnika je odmah prekinuo ovu praksu, što je uticalo na značajnu relaksaciju odnosa između zatvorenika. Svakako da je sadašnje rešenje razuman i jedini moguć način suzbijanja ovakvih pojava. Međutim, dugoročno gledano, smatramo da se organizacija i kontrola rada osuđenika van ustanove može i mora efikasnije rešavati i planirati. Za početak, pretpostavljamo da bi postojanje Službe za obuku i zapošljavanje stvorilo uslove i mogućnost za kvalitetniju obuku i zapošljavanje osuđenika. Time bi se prevenirali pomenuti problemi, ili bar sveli na manju meru. Postojanje posebne službe verovatno bi doprinelo kvalitetnijoj organizaciji i načinu izvođenja rada i izvan zavoda, pa bi broj lica koje je potrebno radno angažovati u okviru ustanove bio manji. Uz planiranje i opremanje još nekih, ekonomski isplativih, a istovremeno osuđenicima privlačnih zanimanja, možda bi se stvorili uslovi za zapošljavanje i osuđenika koji su u zatvorenom tretmanu.

Zatvorenici iz zatvorenog tretmana nisu radno angažovani. Razlozi za to su višestruki. Organizacija i arhitektonsko-tehnička konstrukcija ustanove je takva da ne pruža objektivne mogućnosti za organizaciju njihovog radnog i stručnog osposobljavanja. Međutim, i da to nije tako, kapaciteti i uslovi za radno angažovanje u krugu ustanove i dalje su minimalni. „Najveći“ kapaciteti za zapošljavanje osuđenika su na poljoprivrednoj ekonomiji, trenutno oko 10 osoba nalazi se na stočarskim i povrtarskim poslovima. Broj radno angažovanih mogao bi biti veći kada bi se proširila i osavremenila ekonomija, napravili plastenici, sredili raspadnuti boksovi za stoku... Od proizvodnih radionica, praktično funkcioniše samo čarapara koja ima mogućnost zaposlenja samo za dvoje. Automehaničarska radionica i perionica su skromno opremljene, kao i vozni park koji održavaju za potrebe službe obezbeđenja.

U svakom slučaju, kada je reč o profesionalnom osposobljavanju osuđenika u ovoj ustanovi, podatak za 2009, svedoči da su sertifikate dobila samo 4 osuđenika (2 pletača, 1 radnik u svinjarnstvu i 1 u povrtarskoj proizvodnji), što govori da ovaj važan deo resocijalizacije postoji samo na papiru. S druge strane, primetili smo da na režijskim poslovima izgleda, ima najviše uposlenih osuđenika. Osim značajnog broja uposlenih u bifeima za zatvorenike i zaposlene, interesantno je da postoji i pozicija – *rad na paketima*. Kada smo upitali šta je posao osuđenika koji je radno angažovan na paketima, kazali su nam da on prenosi pakete od kapije do mesta gde se pregledaju.

Ovo je, najblaže rečeno, jako čudno za zatvorsku ustanovu u kojoj je unošenje zabranjenih stvari i supstanci veliki problem.

PREPORUKE

- Učiniti napor ka osmišljavanju raznovrsnijeg radnog angažovanja svih zatvorenika, uključujući i one u zatvorenom odeljenju (I i III paviljon);
- ostvariti saradnju na svim nivoima i raditi na opismenjavanju i profesionalnom osposobljavanju osuđenika;
- koliko je moguće, rukovoditi se formalnim i jasnim kriterijumima pri raspoređivanju i reklasifikaciji osuđenika;
- razmotriti ideju postojanja Službe za obuku i zapošljavanje, kako bi se ozbiljnije pristupilo efikasnijem rešavanju problema koji se odnose na obuku i radno angažovanje osuđenika;
- svim osuđennicima, naročito u zatvorenom odeljenju ponuditi mogućnost nekih organizovanih sadržaja;
- edukovati osoblje, a zatim uključiti i osuđenike u programe koji se tiču nenasilne komunikacije, razvijanja socijalnih i veština samokontrole, primeni medijacije i sl.

V – KONTAKTI SA SPOLJNIM SVETOM

Telefonske govornice postoje i to dve u I i II paviljonu, dve u otvorenom, i jedna u III paviljonu. Iako osuđenici smatraju da je to dovoljno, upravnik nam je kazao da planira da uvede još jednu u zatvorenom odeljenju. Pravo na korišćenje telefona regulisano je samo u odnosu na osuđenike u zatvorenom tretmanu (jednom nedeljno u trajanju od 10 minuta), a u slučaju opravdane potrebe dozvoljavaju se i vanredni telefonski razgovori.

Kada je reč o dopisivanju, pojedini osuđenici tvrde da postoji kontrola pisama upućenih nadležnim institucijama (ministarstvima, organizacijama za zaštitu ljudskih prava, zaštitniku građana..) Zbog toga neki od njih pisma predaju licima koja im dolaze u posetu da ih pošalju. Oni tvrde da se, na taj način, izbegava „osveta” vaspitača i pripadnika obezbeđenja, na koje se najčešće žale. Pretpostavljamo da bi ovaj problem, ukoliko zaista postoji, mogao da se reši jednostavnim uspostavljanjem precizne i obavezujuće procedure u vezi prijema i slanja pošiljki. Ukoliko su ograničenja uvedena iz potrebe pojačane kontrole zbog zloupotreba (navodno su neka pisma bila upućena drugim primaocima, dok je naziv institucije stavljan da odvuče pažnju), smatramo da treba pribeći drugačijim metodama koje garantuju ovo zakonsko pravo osuđennicima, a istovremeno sprečavaju eventualne manipulacije.

Osuđenici nisu imali pritužbi kada je reč o posetama, ali se one i dalje u zatvorenom odeljenju odvijaju u hodniku koji se, unošenjem potrebnog nameštaja, pretvara u ambijent primeren potrebi. Pri trenutnom stanju stvari, i sa ovolikim brojem osuđenika, teško je insistirati na drugačijem, adekvatnijem rešenju.

Osuđenici, takođe, nisu iskazali primedbe na korišćenje prava izlaska u grad, kao ni odlazaka kući na vikend.

Kao što smo naveli, vaspitač je prisutan prilikom poseta i tada ima mogućnost da ostvari kontakt sa porodicom osuđenika, a po potrebi i telefonom. Međutim, iz već opisanih razloga, čini nam se da vaspitna služba ne obavlja na zadovoljavajući način svoj posao, pa tako i ovaj važan aspekt resocijalizacije nije iskorišten u potrebnoj meri.

Saradnja sa zdravstvenim ustanovama i pravosudnim organima se procenjuje kao korektna. Kontakti sa centrima za socijalni rad se ostvaruju samo u slučaju potrebe, što nije dobro. Smatramo da bi komunikacija i razmena podataka sa ovim ustanovama trebalo da bude daleko osmišljenija, što je zadatak kojim treba da se pozabave resorna ministarstva.

PREPORUKE

- Oplemeniti prostor za posete u zatvorenom režimu;
- tajnost pismenih pošiljaka se mora obezbediti, naročito kada je reč o komunikaciji sa državnim institucijama i organizacijama za ljudska prava; stoga uprava mora da garantuje ovo pravo, a kontrolu mogućih zloupotreba da osmisli na drugačiji način;
- ukoliko dođe do smanjenja broja osuđenika, što smo već naveli kao neophodnost, treba poboljšati rad vaspitne službe i u domenu komunikacije sa porodicom, kao i ostalim osobama i ustanovama koje su od značaja za uspešnu resocijalizaciju osuđenika.

33

VI – OSOBLJE

Kao što smo naveli, Služba za obuku i zapošljavanje i dalje ne postoji kao takva. Zaposleni zaduženi za ove poslove pripadaju Službi za opšte poslove gde je, od ukupno 13 radnika, 5 zaduženo za obuku i upošljavanje. Po sistematizaciji nedostaju još dva radnika predviđena za obuku i radno angažovanje. U trenutnim okolnostima čini se da nedostatak instruktora ne predstavlja problem, jer su mogućnosti upošljavanja i obuke osuđenika izuzetno male. Organizator obuke i upošljavanja je po struci inženjer poljoprivrede i on obavlja i poslove oko biljne proizvodnje na ekonomiji, pošto za tu poziciju nedostaje radnik. Veterinarski tehničar je zadužen za stočarstvo. Ove dve osobe zaduženi su za rad oko desetoro osuđenih lica. Jedan instruktor, visoke stručne spreme i zaposlen na određeno vreme, zadužen je za rad u čarapari. Kuvar, odgovarajućeg obrazovanja, instruktor je osuđennicima koji su raspoređeni u kuhinji, a domar, srednjestručnog obrazovanja mašinskog smera, za automehaničarsku radionicu. Sem kuvara, svi ostali imaju dugogodišnji staž u ovoj ustanovi. Rečeno nam je da nisu imali neke posebne edukacije u vezi sa specifičnostima populacije sa kojom rade, ali da to nadoknađuju iskustvom u radu sa osuđenima. Iako sa njima uglavnom nemaju problema, ističu da je reč o visoko stresnom poslu, jer vrlo često dolazi do incidenata među samim osuđenima, a dolazi i do verbalnih pretnji i zastrašivanja upućenih osoblju. Prekovremeni rad se organizuje po potrebi i posebno je plaćen. Svi imaju beneficiran radni staž. S obzirom da služba za obuku i upošljavanje kao takva ne postoji, posao

instruktora se faktički svodi na referisanje matičnom vaspitaču oko ocene zalaganja konkretnog osuđenika na radnom mestu. Oni ne učestvuju u donošenju odluka prilikom raspoređivanja osuđenika, niti njihove reklasifikacije, jer ne čine deo stručnog tima. Inače, odnos uprave procenjuju kao korektan.

Kad je reč o Službi za tretman, značajna promena tiče se same činjenice da je predložena sistematizacija o potrebi postojanja ove službe usvojena, i da ona sada samostalno funkcioniše. Nažalost, sem ove formalne pretpostavke, naš je utisak da praktično nema suštinskih promena. Sistematizacijom je u ovoj službi predviđeno 8 zaposlenih, a trenutno je uposleno 6 osoba. Interesantno je da prema polu dominiraju zaposleni ženskog pola (4:2). Po godinama starosti i iskustvu, uglavnom je reč o mlađem kadru. Po stepenu i vrsti obrazovanja svi imaju visoku stručnu spremu i to: 4 specijalna pedagoga, 1 psiholog i 1 sociolog. Iz razgovora sa osobljem zaključili smo da je fluktuacija zaposlenih u ovoj službi poslednjih godina vrlo velika. Tokom 2008/09 otišla su dva vaspitača, nedavno je otišao i pedagog iz prijemnog odeljenja, jedan vaspitač je suspendovan, a trenutno se zna da uskoro odlazi i psiholog. Iako služba za tretman treba da utvrđuje program postupanja prema osuđenom i usklađuje rad ostalih službi, interesantno je da u njoj trenutno ne postoji načelnik. Na pitanje, kako i ko organizuje rad ove službe, ko vodi timske sastanke, donosi odluke i učestvuje u stručnom timu, kazali su nam da je to do suspenzije radio bivši upravnik, koji je bio i načelnik ove službe. U poslednjih 6 meseci registrovana su dva slučaja povreda radnih obaveza i dužnosti.

S obzirom na trenutne okolnosti, u prijemnom odeljenju rade psiholog i sociolog, a vaspitno korektivnim radom se bave 4 vaspitača. Za slobodno vremenske aktivnosti nije zadužen ni jedan radnik. Stručni tim čine, uz psihologa i sociologa, načelnik službe obezbeđenja i lekar. Osoblje ove službe ne radi po smenama, a vikendom i u vreme poseta uvek je dežuran jedan od vaspitača. S obzirom na radno vreme vaspitača i našu dinamiku obilaska, uspeali smo da razgovaramo samo sa vaspitačicama koje su zadužene za rad sa osuđenima u otvorenom-poluotvorenom odeljenju. Osim već navedenih problema koji otežavaju kvalitetniji rad na resocijalizaciji, istakle su da im administrativne obaveze oko vođenja raznovrsne tekuće evidencije prilično oduzimaju vreme i da zbog toga, vrlo često nemaju vremena za neposredan rad sa osuđenima. Takođe, smatraju da bi im usko stručne edukacije bile vrlo korisne, ali da ih niko ne poziva i ne informiše o mogućnostima za edukovanje. Na pitanje da li su se obratile upravniku tim povodom, rekle su da do sad nisu imale takvu inicijativu. Iako nemaju dugogodišnje iskustvo, smatraju da je posao kojim se bave vrlo stresan.

Osoblje ove, a i drugih službi, smatra da klima i odnosi u ustanovi nisu idealni, ali da je od incidenta koji se desio krajem 2009. godine dodatno prisutna konstantna napetost i neizvesnost, pogotovo u odnosu na brojne nadzore i inspekcije koje dolaze gotovo svakodnevno. Kako kažu „...i ono što smo dobro radili više nismo sigurni da li je ispravno... radimo i funkcionišemo kao i ostale ustanove, ali smo izgleda samo mi pod lupom...”.

PREPORUKE

- U narednoj sistematizaciji razmotriti potrebe organizovanja službe za obuku i upošljavanje, kako bi se obezbedio kvalitetniji rad u ovom aspektu resocijalizacije osuđenika;
- u službi za tretman popuniti broj kvalifikovanim osobljem u odnosu na predviđenu sistematizaciju i razmotriti ideju zapošljavanja lica koje bi bilo zaduženo za slobodno–vremenske aktivnosti. Postaviti načelnika službe kako bi ova služba bila kompetentnija i odgovornija u utvrđivanju programa postupanja prema osuđenom, ali i usklađena sa radom ostalih službi;
- osoblje u prijemnom odeljenju i stručni tim organizovati shodno zakonskim okvirima;
- permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i stručnu osposobljenost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnom obukom i edukacijom;
- prilikom prijema radnika u ustanovu, posebno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;
- insistirati na primerima pozitivnog rukovođenja, doslednosti u postupanju sa osuđenicima, na većoj efikasnosti i angažovanom pristupu poslu;
- podsticati razmenu iskustava ljudi iz prakse međusobno i sa relevantnim institucijama oko pitanja i dilema u vezi sa reformskim procesima, kako bi se smanjio stres i podigla samouverenost osoblja.